



AL E O N O V E D R V Z B E



Z M C M X X V III 4 M C M X X I X III

Vsebina.

I. Razprave:

Iz poslednjih let Krekovega življenja —	
I. Dolenc	145
Pravna podlaga zaščite manjšin. — Dr. Leonid	
Pitamic	170

II. Obzor:

Katoliška cerkev in Bureau International	
du Travail	181
Filozofija okultizma. — A. U.	185

III. Ocene:

Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem	
(A. U.)	188
Cronia, Ottone Zupančič (Frst)	190

IV. Beležke:

Še ena o katoliški akciji na shodu v Magdeburgu (Lk)	191
— Code social (A. U.)	191.

V. Iz revij 192

IZ POSLEDNJIH LET KREKOVEGA ŽIVLJENJA.

I. Dolenc.

... sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

Tacitus, Ann. I, 1.

Ko se spominjamo desete obletnice Krekove smrti¹, morebiti ne bo odveč, če se ozremo malo natančneje tudi na vzroke Krekove smrti, in sicer samo v toliko, v kolikor je duševno trpljenje pripomoglo, da je Kreka telesna bolehnost tako rano spravila v grob.

Krek je, kakor znano, umrl za srčno kapjo. Dispozicijo zanjo je bržkone podedoval po svojih prednikih po materi. Čul sem, da je umrl za isto boleznijo že njegov ded Janez Štupica, enako njegova mati in njegovi sestri Amalija in Zofija. Na njegov telesni ustroj je gotovo baš radi tega neugodno vplivalo tudi to, da je Krek zelo »spoštoval«² tobak, da rabimo njegov izraz.

A o čisto materialnih vzrokih njegove smrti, kakor rečeno, ne bomo tu govorili; to bi mogel storiti samo zdravnik. Ogledali si bomo le njegovo duševno trpljenje v letih telesne bolehnosti, ki je, kakor pač vsaka potrlost, skrb, žalost in zapuščenost, neugodno vplivalo na potek hude bolezni ali mu vsaj dobo njegove bolehnosti še posebno zagrenilo. V mislih imam križe, ki jih je imel Krek od l. 1913. dalje zaradi Theimerjeve in zaradi spora z dr. Šusteršičem, oz. z delom Slovenske ljudske stranke. Obravnavati moram vse troje skupaj, ker je — kakor večina bravcev to itak že sama ve — vse troje med seboj neločljivo zvezano.

Zdi se mi potrebno, da se o tem spregovori v naši javnosti nekoliko obširneje. Doslej imamo namreč o tem samo kratke beležke in namigavanja (n. pr. v Koledarju Mohorjeve družbe za l. 1919. na str. 90 in 93, v Domu in svetu 1917 na str. 312, v Almanahu Luči za 1918 na str. 11 in drugod), če izvzamemo morebiti znani Trentarjev spis v Mentorju (XIV, str. 198—201), ki pa seveda tudi nima namena, da bi nepoučenemu bravcu podal stvar nekako zgodovinsko. Ko je bil ta članek v rokopisu že gotov — napisal sem ga bil v avgustu 1927 — je šele izšel prvi obširnejši spis o medsebojnem razmerju Kreka, Lampeta in Šusteršiča in o vlogi, ki jo je pri tem

¹ Spis je bil napisan ob desetletnici Krekove smrti. Zavedali smo se dolžnosti, pred javnostjo popraviti krivico, ki jo je dr. Krek pretrpel l. 1913. vsled napadov Kamile Theimerjeve, vendar smo sklenili počakati primerne zunanje povoda, da objavimo spis, ki osvetljuje vso zadevo. Povod je dan. F. Erjavec omenja v svoji Zgodovini kat. gibanja na Slovenskem (Ljubljana 1928), str. 210 nsl. dogodke iz l. 1913., ne more pa iti stvari do dna. Poleg tega je prišlo od čisto druge strani pojasnilo, ki ga je g. pisatelj še porabil v dostavku na koncu in ki je tudi opomin, naj se zadeva vendar enkrat razčisti. — Op. uredništva.

igrala gospodična Theimer; to so zanimivi listki Ivana Podlesnika (Iz spominov na dr. Jan. Ev. Kreka) v Nar. dnevniku 1927, št. 241, 242, 246, 248—251. Leta 1928. pa piše mimogrede o tej stvari Erjavec v Zgodovini katoliškega gibanja na Slovenskem na več mestih (n. pr. str. 210). Vendar pa se v podrobnosti ni spuščal še nikdo in marsikaj je ostalo še vedno nepojasnjene. Da tu v naši tudi sicer skromni literaturi o Kreku manjka večji odstavek, jih je že več opazilo. Prvi se je tozadevno obrnil name za pojasnilo Hermann Wendel, ko je poleti 1920 pripravljaj kar mogoče temeljito biografijo Krekovo za knjigo »Aus dem südslawischen Risorgimento«. To mi je dalo povod, da sem takrat zbiral več dni tozadevno gradivo — tako da je dobil Wendel moje pismo, ki je obravnavalo to vprašanje na 16 straneh navadne pole, šele, ko je bil njegov rokopis že zrel za tiskarno in se je on baš zopet odpravljaj na potovanje po Jugoslaviji. Radi tega tudi Wendel teh podatkov ni mogel nič porabiti; zadovoljil se je s tem, da mu radi njih Krekove slike, kakor jo je bil zamislil na podlagi ostale literature o Kreku, ni bilo treba nič spremenjati. Sicer bi pa po lastni izjavi ne bil omenil Theimerjeve tudi ne v primeru, če bi bil dobil rokopis pravočasno. Na vprašanje, ali je Theimerjevo kaj omenil v svojem rokopisu, je odločno odgovoril: »Nein! Ich will nicht, daß sie auf diese Weise in die deutsche Literatur kommt.«

Prepis tega pisma Hermannu Wendelu sem hranil kot gradivo za Krekov življenjepis, ki mi bo prišlo takrat prav, kadar pridem s podrobnim proučevanjem Krekovega življenja in dela do te dobe. Ljubo mi je bilo, da imam ta važni in v slovstvu še tako malo obravnavani del Krekovega življenjepisa v konceptu že napisan: mogli so ga prebrati nekateri znanci Krekovi in poznavalci dogodkov, ki se tu opisujejo. Primerjati sem mogel svoje gledanje te stvari z mnenjem drugih. Reči moram, da so se z dvema izjemama vsi, ki so koncept brali, v glavnem strinjali z mojo sodbo. To povem ne morebiti radi tega, ker bi hotel le najmanj vplivati na sodbo bravčevu — drago mi bo, ako bodo poznavalci tu objavljenega gradiva priobčili svoje komentarje — ampak samo kot opravičilo, zakaj smatram, da je spis vsaj toliko dozorel, da ga lahko predložim javnosti kot izhodišče za tozadevno raziskavanje in da se mi ne more očitati lahkomišelnost pri obravnavanju kočljivih stvari in kritičnih časov. V teku sedmih let, ko je ležal ta osnutek v moji miznici, nisem izvedel ničesar, kar bi bilo bistveno spremenilo moje prvotno pojmovanje vseh tu opisanih dogodkov. Radi tega so nekateri odstavki skoraj dobeseden prevod iz pisma Wendelu, drugod sem pa v nebitvenih podrobnostih pozneje dobil točnejše podatke, oziroma sem dobil nove izjave v Krekovih pismih, ki so potrjevale že takoj od vsega početka zastopano stališče.

*

Krek in Šusteršič sta bila že po svojem značaju dve povsem različni osebnosti. Krek je bil predvsem kulturni delavec: politika mu je bila eno izmed sredstev, s katerimi je skušal dvigniti slovenski narod. Bil je pesnik, pripovednik, pisal je ljudske igre, nešteto člankov, dosti razprav; dostopen je bil za

slehernega in je skušal biti vsakemu vse; kjer je delal, je bil zvest delavec v vinogradu, dober pastir, nikjer ne najemnik, ker se sploh samo radi plače ni lotil nobenega dela. V državni zbor je šel nerad, brez osebnih ambicij. (Popolnoma enako sodi o Kreku tudi Podlesnik v spominskem spisu ob desetletnici Krekove smrti v Nar. dnevniku z dne 10. okt. 1927, št. 229.) Ob času spora z dr. Šusteršičem je lahko brez pretiravanja, vsaj kar se tiče lastne osebe, takole označil razliko med seboj in dr. Š.: »Med nama je ta razloček, da sem jaz v politiki prišel do uši², Šusteršič pa do denarja!³«

Šusteršič si dosti osebnih prijateljev ni pridobil. Živel je med nami skoraj kot tujec, kar je sam bridko čutil. O tem je Krek pripovedoval tole dogodbico. Bilo je v nedeljo na Dunaju, menda v juniju 1908 ob slavnostnem sprevedu ob priliki cesarjeve šestdesetletnice vladanja. Šusteršič je vprašal Kreka, kam bo šel popoldne. Krek mu je odgovoril, da sta zmenjena z dr. Korošcem za skupno pot. Tedaj reče Šusteršič: »Glej, tebi je politično delo rodilo vsaj enega prijatelja — meni ni nobenega.« (Ob drugi priliki je označil kanonika Šiško za svojega edinega prijatelja.)

Na Dunaju smo akademiki v Danici vabili na vsako društveno prireditev vse poslance SLS. Vsi so se odzvali po večkrat, izjemo je delal le dr. Šusteršič. V štirih letih (1904—1908), ko sem bil na Dunaju, ni prišel niti enkrat med Daničarje. Ali je gledal v njih nepraktične idealiste? ali morebiti tekmece, ki ga bodo pozneje skušali spodriniti? ali ljudi, ki ga bodo prosili za službe in jih je dobro držati od sebe v distanci? Ali je bilo to posledica njegove velike zaposlenosti, radi katere se tudi sicer ni rad udeleževal družabnih prireditev? Vsekako ni našel v teh štirih letih nikoli časa, da bi se bil kaj pobrigal za tiste, ki naj bi vsaj v skromnem krogu delali za iste smotre kakor on. Če je resnična Krekova beseda, da se mora človekova ljubezen do stvari, katero zastopa, meriti samo po tem, koliko jih je vzgojil sposobnih, pripravnih za to, da nadaljujejo njegovo delo (DS 1917, str. 7), potem se ne čudimo, če je Šusteršič v poslednjih letih svojega življenja sežigal to, kar je prej molil.

² Dobil jih je bil pri obiskovanju begunskih taborišč. — Op. p.

³ Sicer pa tudi Šusteršičevo premoženje ni moglo biti znatno. Dejstvo je, da je umrl skoraj brez premoženja, v silo skromnih razmerah. Krek je hotel s tem pač reči v glavnem samo to, da Šusteršič pri javnem delu ni pozabil nase. — Op. p.

Razmerje, ki je vladalo med Krekom in Šusteršičem, naj označim še s tem, da je Krek pomagal Šusteršiču pri marsikakem govoru (tako mu je n. pr. napisal Krek od A do Ž lepi govor, ki ga je imel Šusteršič na evharističnem kongresu na Dunaju, gl. Jugoslovan 1917/18, št. 10) in da mi je rekel menda l. 1909. ali 1910., ko o kakem sporu med obema širša javnost še ni vedela ničesar: »Šusteršič bi morebiti rad delal marsikdaj drugačno politiko; a on prav dobro ve, da bo delal politiko z menoj — ali je pa ne bo delal.« (Mislim, da se je to nanašalo na vprašanje, ali bo postal Šusteršič minister ali ne.)

Naj na tem mestu vstavim še tole malenkost! Ko je bil spis v rokopisu že gotov, sem dobil pismo g. Andreja Tumpeja, župnika v Bitolju, z dne 28. febr. 1928. Ta mi je med drugim sporočil prav značilno izjavo Krekovo o Šusteršiču, izjavo, ki me je potrdila v mojem mnenju o tej stvari. Tisti odstavek iz pisma se glasi:

»Ko sem ga v njegovih najhujših dneh некоč vprašal, zakaj ne razkrinka Šusteršiča, češ, da je to treba, da se ljudstvo reši zmote! On je odgovoril mirno: 'Noben oče ne ubije sina, noben brat brata!' Nato je še pristavil: 'Bog bo že stvar uredil!' Stvar je pojasnil še s primerom: 'Veš, jaz sem Šusteršiča poznal, njegove dobre, pa tudi manj dobre lastnosti. V rednih razmerah smo ga držali na vajetih. Zdaj, ko je vse iz reda in ima vso moč samo neka klika, je pa vajeti potrgal!«

Če pa pravim, da širša javnost o kakem sporu med obema ni vedela ničesar, pa s tem ne mislim izreči mnenja, da je bilo razmerje med obema do večjega spora v l. 1912. vedno prijateljsko. Krek je bil sicer izredno discipliniran strankar in izlepa ni govoril o stvareh, ki bi bile kršile avtoriteto merodajnega politika, zlasti še ne, če so bile difference take, da so več ali manj njega osebno tangirale. Vendar pa se mi zdi potrebno, da omenim dve stvari, o katerih sodim, da sta pripravljali veliki spor.

L. 1896. je bil Š. prvič izvoljen v državni zbor na mesto umrlega poslanca Karla Kluna, in sicer proti volji večine strankinih zaupnikov s Krekom vred, ki so si želeli za kandidata dr. Ign. Žitnika. Ko se je Žitnik neprostoovoljno odpovedal kandidaturi, je struja, nezadovoljna z dr. Šusteršičem, kandidirala dr. Gregoriča, tako da se je v volivnem boju stranka razcepila v dva tabora. O tem tu ne bom obširneje govoril, ker obravnava uvod v II. zvezek Krekovih Izbranih spisov ta spor podrobneje. Jaz sicer nisem nikdar slišal Kreka o tem govoriti, toda ko

sem za stvar izvedel po še živečih pričah takratnih dogodkov in po časopisju, sem dobil vtisk, da pač Krek ni Šusteršiču nikdar popolnoma pozabil načina, kako je bil prišel l. 1896. do mandata. Morebiti se bo našel v javnosti kdo, ki bo vedel o tem kaj več povedati. (Prim. Krek, Izbr. spisi II, str. 39—41.)

Druško pa je neka navidezno brezpomebna anekdota, ki mi jo je pripovedoval Krek v juliju 1910 o svojem razmerju do Šusteršiča v času, ko sta bila oba prvokrat izvoljena v drž. zbor na podlagi splošne in enake volivne pravice (l. 1907.). »Midva z dr. Š.,« tako nekako je pripovedoval K., »nisva na Dunaju skoro nič občevala. Če me je kaj vprašal, sem odvrnil kratko, naj stori po svoje. Pa je prišla k meni gospa dr. Šusteršičeva in mi je rekla, kako moža moja hladnost boli, da ima radi tega včasih solze v očeh. Rekel sem, da od te strani nisem poznal Š. in da odslej ne bo imel več vzroka, da bi se tozadevno pritoževal nad menoj.« Na moje vprašanje, zakaj je bil tako osoren s Šusteršičem, mi je odgovoril, da ni hotel med ostalimi poslanci vzbuditi mnenja, češ, da se postopa nedemokratsko in da se o vsem prav za prav domenita samo K. in Š. med seboj. Ta odgovor me seveda ni mogel povsem zadovoljiti, ker je bilo vendar tu intam kaj proniknilo v javnost, da razmerje med obema ni bilo vedno najboljšo. Sicer sem pa prišel s sistematičnim podrobnim proučevanjem Kreka šele do marca 1897 in je mogoče, da bo prišla na dan še ta in ona malenkost, ki bo bolj osvetlila njuno medsebojno razmerje pred l. 1912., o katerem sodim, da je bilo v celoti več ali manj ugodno. Kako je dejansko Krek dosledno zakrival pred javnostjo vsako svoje nesporazumljenje s Šusteršičem in morebitno nezadovoljnost z njegovo politiko, za to imamo lep primer v Podlesnikovem odstavku:

»Po volitvah l. 1907. je bil Krek zelo navdušen za Šusteršičevo politiko. Takrat je na Dunaju sam spoznal Šusteršičevo veljavo v državni zbornici in ga občudoval kot spretnega taktika, ki si je znal pridobiti v parlamentu ugled.« (Nar. dnevnik 1927, št. 249.)

Iz vsega Krekovega govorjenja o Šusteršiču ni mogla javnost dobiti drugega vtiska nego tega. Čim bolj so nasprotniki stikali za ranljivimi stranmi na Šusteršiču, tem dosledneje je podčrtaval Krek njegove pozitivne plati in tem globlje je potisnil v svojo notranjost vse, kar mu na Šusteršiču ni ugajalo. Z vsemi močmi je držal Šusteršičevo avtoriteto pokonci, zavedajoč se, da se bo mogla samo na ta način držati proti koncen-

tričnemu ognju od vseh strani. Celo nasproti prijateljem je včasih ščitil avtoriteto načelnika in poslancev SLS, kadar jih je kdo napadal, v taki meri, da je nekoč dr. Mohorič pravilno pripomnil v razgovoru s Krekom, da je Krek to pot »uganjal pedagogiko« in da mu samo radi tega oprašča njegovo neodkritost. Krek je bil pač ena izmed najizdatnejših opor Šusteršičevemu ugledu, če ne sploh najizdatnejša. Šusteršičeva nesreča je bila, da očitvidno te opore ni pravilno cenil, dasi bi jo bilo lahko ohraniti.

Prišel pa je usodni čas, da je delal Šusteršič čisto drugačno politiko, nego je hotel Krek. Konec decembra l. 1911. je pripravil Šusteršič bivšega deželnega glavarja Šukljeta do tega, da se je odpovedal svojemu visokemu mestu. (Gl. Erjavec, Zgodovina kat. gibanja, str. 198!) Stranka je sklenila, da naj bo Povše njegov naslednik, ker je Šusteršič že načelnik stranke in njenega zastopstva v parlamentu; Krek je zastopal načelo, da je nezdružljivo, da bi bila ista oseba obenem načelnik stranke in njenega parlamentarnega zastopstva, ki je često v opoziciji proti vladi, in obenem zaupnik vlade kot od cesarja imenovani deželni glavar. Šusteršič je dobil naročilo, naj izposluje pri vladi Povšetovo imenovanje, pa se je vrnil z Dunaja z novico, da je vlada njega predložila cesarju v imenovanje za dež. glavarja. Tedaj je rekel Krek: »Jaz te bom pa vrgel!« (To je povedal Krek župniku Mrkunu in Janezu Kalanu na Homcu.) Vojna je bila napovedana!

Širša javnost o vsem tem ni izvedela mnogo. Krek je stal na stališču, da morajo ostati notranje difference kar mogoče med prizadetimi samimi. Ne morem reči, ali bi bil Krek sploh kdaj pričel radi tega kako borbo proti Šusteršiču, oziroma v kakšni obliki bi jo bil pričel, ako bi ne bil Šusteršič odslej živel v prepričanju, da vojno stanje obstaja in da mora eden podleči. Vsekakor je pa dejstvo, da je Krek na zunaj tudi odslej varoval enotno fronto; meni je n. pr. takrat (v začetku l. 1912.) na vprašanje, kdo bo po Šukljetovem odstopu deželni glavar, rekel: »Seveda dr. Šusteršič.« In je dokazoval, da je to čisto v redu, oziroma da ne gre drugače! In enako tudi drugod. (Prim. Podlesnik v Nar. dnevniku št. 249!)

Bog ve, kako bi se bile stvari dalje razvijale, če bi ne bilo prišlo nekaj vmes, kar je obrnilo Krekovo pozornost čisto drugam in mu narekovalo, da mora stranka strniti svoje vrste.

To so bili napadi Kamile Theimerjeve najprej na Šusteršiča in nato na Kreka, ki so se pričeli v maju 1913 v Slov. Narodu.

Kamila Theimer je bila takrat po neki notici v Slovencu 45 let stara gospodična, po zunanosti visoka, suha in križemgleda. Delovala je pri Landwirtschaftliche Reichsfrauenvereinigung na Dunaju; ta organizacija je pospeševala gospodinjsko izobrazbo žensk po industrijskih krajih in po kmetih. Njena članica je bila tudi soproga dr. Šusteršiča, ki je tam spoznala Kamilo Theimerjevo in seznaniła z njo tudi Kreka. Krek se je namreč za gospodinjsko izobrazbo ženstva zelo zanimal. Gospodinjski tečaji po deželi so njegovo delo. Na vsakem socialnem tečaju je rad poudarjal važnost gospodinjske izobrazbe. O gospodinjskih tečajih je pisal 19. maja 1912 (torej v letu, ko se je seznanil s Theimerjevo) župniku Mrkunu: »Najljubši moj otrok so ti kurzi.«

Krek je vedno iskal stika z osebami, o katerih je sodil, da bi mu kakorkoli mogle pomagati pri njegovem ogromnem delu, pri uresničevanju njegovih neštetič načrtov, ki so se mu neprestano porajali v glavi kakor cvetje na pomladanskem solncu. Tem svojim sotrudnikom in sotrudnicam je izkazoval veliko pozornost in jih je odlikoval, kakor je le mogel; zanje bi bil storil, kar je bilo v njegovi moči. O tem bi vedel povedati kako zgodbo v s a k d o, ki je bil večkrat v Krekovi družbi. Bil je pač naš veliki organizator in agitator, ki je tudi sotrudnike na svoj način plačeval »iz svojega«; z vablјvim bogastvom svoje duše, ki je imela za sleherneга nekaj primerneга, da mu je dala. Krek je mislil, da je dobil tudi v Theimerjevi zelo porabno, verzirano in na Dunaju vplivno sotrudnico; naravno je, da je bila tudi Theimerjeva deležna vse prijaznosti in darežljivosti, s katero je obsipal Krek prijatelje, morebiti še v toliko večji meri, kolikor več je ona tega zahtevala.

In Theimerjeva je zahtevala kmalu več, nego ji je mogel Krek dati. Danes ji pač ne delamo nobene krivice, če rečemo, da je bila takrat v veliki meri bolehna; saj je bila kmalu nato sodno spoznana kot duševno bolna in neprištevitа. (Primeri o njenem duševnem zdravju tudi Slovenec 1913, št. 158!) Zaljubila se je v Kreka in se vdajala nadam, da bo Krek radi nje izstopil iz katoliške cerkve in se z njo poročil. Tiščala je za njim, da se ji je Krek komaj izogibal. O tem mi je prvikrat pripovedoval Krek poleti 1912, ko se je vračal v Dražgoše s Sv. Jošta po

končanem tečaju za novomašnike. (Kratko sem to stvar omenil v Almanahu Luči 1918, str. 11.) Kamila Th. je bila takrat na Kranjskem in je povsod iskala Kreka. Izvedela je, da bo imel tečaj z novomašniki na Sv. Joštu, in ga je počakala na postajici Sv. Joštu pri Kranju, da je mogla spregovoriti z njim par besed. O božičnih praznikih 1912 je pisala Krekovi sestri Cilki, da želi praznike preživeti pri njej v Ljubljani. Krek je rekel Cilki, naj odpiše, da je ne bo doma. Na veliki petek 1913 je pa prišla Th. nepovabljen in nenapovedan h Krekovi Cilki, jo pričela strastno poljubljati, češ, da je tako podobna bratu itd. Vpraševala je, kam je odšel Krek, da brez njega ne more živeti in da bo šla za njim. (Krek je njenega prihoda bržkone pričakoval in je bil radi tega izginil iz Ljubljane.) Cilka ji je kmalu neprikrito povedala, da ji je tem ljubše, čim prej Th. odide iz njene hiše. Th. je odšla in nato pisala Cilki še par pisem, ki jih je ta sežgala, ne da bi jih bila brala. Tudi Krek je dobival od Th. pred pričetkom časopisne kampanje in med kampanjo vse polno pisem (včasih po dve na dan), ki jih je pa samo malo pregledal in nato vsa zmetal v štedilnik.

V maju 1913 je pa pričela Th. na drug način pritiskati na Kreka. Najprej je začela objavljati v Slov. Narodu napade na Šusteršiča in je spravila v javnost nekatere indiskretnosti (morebiti deloma pretirane), ki jih je bila izvedela od Kreka in drugih poslancev na Dunaju, oziroma v Ljubljani. Predvsem je hotela zadeti Šusteršiča in ga onemogočiti kot deželnega glavarja, da bi odstopil svoje mesto Povšetu, s katerim bi se potem ambiciozna gospodična poročila — vsaj tako ji je slikala bodočnost njena domišljija. Pritisniti je pa hotela z grožnjami, da bo objavila njegova pisma, tudi na Kreka, da bi se zavzel za Povšeta nasproti Šusteršiču, kakor sama piše v Slov. Narodu z dne 31. maja 1913, in da bi se ji zopet približal, kakor sumim jaz in z menoj tudi mnogi drugi, ki so to stvar nekoliko poznali. V napadih v Slov. Narodu je pričel boj proti Š. stopati v ozadje, blatenje Krekove časti pa v ospredje.

Dobra sreča je nanesla, da sem sam spoznal Th., in sicer v takih razmerah, da sem si lahko ustvaril neposredno sodbo o njenem značaju, o njeni verodostojnosti v splošnem in še posebej o verodostojnosti tega, kar je govorila o Kreku. Bili so to dogodki 20. in 21. julija 1913 na Prtovču, ko je prišla Th. Kreka prosit odpuščenja. (Kratko je to omenjeno v DS 1917.

str. 312.) O vsem sem takoj takrat ob povratku v Ljubljano sestavil natančen zapisnik, prepričan, da bo v teh dogodkih lahko vsakdo, kdor bo iskal resnice, našel ključ za pravilno umevanje vse stvari. Ta zapisnik objavljam tu skoro nespremenjen. Namenjen je bil ali javnosti ali sodišču, če bi bilo treba. Krek je želel, da se o tem v javnosti ne piše. Tudi sodišče teh podatkov ni potrebovalo.

Bilo je v nedeljo dne 20. julija 1913 popoldne približno ob petih. V veliki sobi pri Mežnarjevih na Prtovču je sedel dr. Krek v družbi domačinov in treh tujih gostov, med katerimi je bil tudi pisec tega poročila. V sobo stopi kmet z modernim potnim kovčegom v roki in pove, da čaka v veži Kreka neznana tuja dama, ki govori nemški. Iz opisa sem spoznal takoj, da se pričinja nova etapa v boju K. Theimerjeve proti Kreku.

Razgovor v podstrešni sobi je trajal tri ure. Domači, ki so se po opravih mudili na podstrešju, so pravili, da je K. hud in včasih zelo glasan. Ob osmih pride K. v spodnjo sobo in mi da brati naslednjo izjavo, ki jo prebere nato v prevodu tudi drugim:

Ich bin hierher auf meine eigene Veranlassung gekommen, ohne daß Dr. Krek davon etwas wußte. Ich erkläre auch gleichzeitig, daß alles, was ich über Dr. Krek und seine Beziehungen zu mir gesagt und geschrieben habe, Lüge und Verleumdung von mir war. Ich habe nie ein Verhältnis mit ihm gehabt, ich besitze keine Briefe von mir¹, die von mir eingeschickten Abschriften sind apokryph. Ich habe alles nur aus Rachsucht getan, weil ich in ihn verliebt war und er von mir nichts wissen wollte. Das ist die Wahrheit, so wahr mir Gott in meiner letzten Stunde helfen möge.

Camilla Theimer.

Prtovc, d. 20. Juli 1913.

Krek je nato pripovedoval, da je Th. navedla kot vzrok svojega prihoda željo, da bi popravila krivico, ki mu jo je storila. On pa je rekel, da ne bere Slov. Naroda (— prim. o tem Krek, Izbr. spisi II, 45! —) in da tudi njenih napadov ne pozna drugače kot iz pripovedovanja drugih. O kakem preklicu se ni hotel niti meniti ž njo, izjavo mu je dala popolnoma iz lastnega nagiba. Imenoval jo je v pogovoru »eine gemeine Megäre, charakterlos, Lügnerin«. Ostal je pri njej tri ure, ker je mislil, da

¹ V naglici storjena napaka namesto »ihm«. — Op. p.

ima pri sebi strup. Ko je to zanikala, jo je pustil samo. Rekla mu je, da bo napisala nekaj pisem, ki naj so njegova last, da stori ž njimi, kar hoče.

Približno ob devetih se začuje iz podstrešne sobe pretresljivo vpitje: »Marianne, Marianne! Hilf mir doch, sie erwürgen mich! — Marianne, du hast ja meinen Vater gekannt — Marianne, ich habe dich im Testamente bedacht —« itd.

Krek gre v njeno sobo in ji dopoveduje, da ni na Dunaju — Marianne je bilo ime njene služkinje — a ga niti ne čuje. Nato nas gre več brez Kreka v njeno sobo in jo najdemo z odprtimi očmi na postelji; neprestano je kričala na vse grlo in iztegala roke. Reagirala ni na nobeno besedo. Splošno mnenje je bilo, da je zblaznela. Ko se o tem menimo s Krekom v spodnji sobi, reče K., da bi bilo dobro, ako bi šel pogledat, ali je pustila kaj pisem, o katerih je rekla, da jih bo napisala. Pisec teh vrstic je šel in našel na mizi troje pisem v kuverti in en listek. Listek je K. prebral v začetku zase, nato pa deloma glasno in — ga nato raztrgal na drobne kosce. Vsebina odstavka, ki ga je glasno prebral, je bila tale: Žal nimam pri sebi strupa. Čula sem pa, da učini isto pol litra žganja. Upam, da bo zadostovalo.

O resničnosti vsebine tega listka smo se takoj prepričali. Na mizi je ležala izpraznjena ploščnata steklenica, ki je morala držati kakega pol litra; prejšnja njena vsebina se je pa pričela v deloma prebavljenem stanju razlivati po blazini in odeji. Nato je prenehalo dobro četrť ure trajajoče rjovenje in Th. je zaspala.

Izmed pisem je bilo eno naslovljeno na knezoškofa ljubljanskega, drugo na odvetnika dr. Kokalja in tretje na uredništvo Slov. Naroda. Glase se takole:

An seine Gnaden den Fürstbischof von Laibach.

Ich erkläre hiemit die von mir eingesendeten Abschriften der Briefe des Herrn Dr. Krek als apokryph. Ich besitze keine Briefe von ihm, ebensowenig als ich jemals mit ihm ein Verhältnis gehabt habe. Die Einsendung war ein Racheakt meinerseits, weil ich in ihn verliebt war und er von mir nichts wissen wollte.

Prtovc, den 20./7. 1913.

Camilla Theimer.

Pismo na dr. Kokalja:

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich bitte gütigst die in dem versiegelten Couvert enthaltenen Briefe zu verbrennen und zwar ungelesen. Indem ich Ihnen für Ihre

große Güte mir gegenüber herzlichst danke und Sie bitte, sich wegen Ihrer Honoraransprüche mit meinem Testamentvollstrecker Dr. Heinrich Geiringer ins Einvernehmen zu setzen, bin ich Ihnen sehr ergebene

Camilla Theimer.

Pismo uredništvu Slov. Naroda:

An die Redaktion des Slovensky Narod!

Ich erkläre hiemit, daß ich niemals ein Verhältnis mit Dr. Krek hatte, daß alle meine Andeutungen bezüglich desselben Lüge und Verleumdung waren, und daß ich keine Briefe von ihm besitze. Meine ganze Campagne gegen ihn war nur ein Racheakt, weil ich ihn³ verlobt war und er von mir nichts wissen wollte.

Camilla Theimer.

Prtowc, d. 20. 7. 1913.

Kaj naj storimo s temi pismi? Misel, da bi se pisma poslala adresatom, je K. odklonil, češ, da ne čuti nikake potrebe, da bi se zagovarjal radi stvari, ki jih ni storil. Zato hoče poslednji dve pismi gospodični vrniti, ako bo zjutraj zdrava. Kakor doslej vedno, tudi to pot ni hotel ničesar storiti za svojo obrambo. (O tej njegovi taktiki v tej nesreči bomo več slišali pozneje.) Rekel je, da naj popravi krivico tisti sam, ki jo je storil. On ni pismonoša. Dovolil mi je pa na mojo željo, da vzamem pismo, naslovljeno na g. knezoškofa, in ga mu izročim, kakor tudi, da sem prepisal izjavo in ostali dve pismi. To sem storil na mestu v prisotnosti dr. K. in vseh Mežnarjevih. Prepričan, da bodo vsi ti dogodki velevažne priče v tej zadevi, sem sestavil o dogodku takoj v prisotnosti vseh zapisnik in sem vse, kar sem pisal, sproti glasno bral.

Še dolgo ponoči smo se v spalnici nad hlevom v »kaplarni« skupaj z Mežnarjevim Tonetom, takrat absolviranim sedmošolcem, sedaj kaplanom na Raki, razgovarjali o nenavadnem dogodku ter pazili, ali ne bo morebiti treba iti po zdravnika. Ko smo po kratkem spanju vstajali, je rekel K. značilne besede: »Spal nisem prav nič tako, kakor tisti starček« (v Gregorčičevem Kesanju). (Hotel je reči, da je dobro spal.)

Tudi gospodični so se ponoči vrstile življenjske sile, enako tudi volja do življenja, in sicer do dosedanjega življenja, kakor se je kmalu pokazalo. Sicer je v razgovoru s K. še vedno govorila o tem, da nima življenje zanjo nobene cene in da bi se usmrtila, ko bi le vedela, kako naj to stori, da bo uspeh siguren; zastrupiti da se ne more, ker strup ne ostane v njej, drugi

³ Manjka beseda »in« pred »ihn«.

načini pa niso za njeno naravo; toda teh stvari pač ni niti toliko več mislila resno kakor prejšnji večer, kjer pričajo njena pisma (zlasti jasno pismo dr. Kokalju), da je res že obračunala z življenjem. K. je rekel, da on ve, da se ne bo usmrtila, ker on zanjo moli. (Theimerjeva je živela še v juliju 1928; bržkone živi še danes. Društvo Dr. J. E. Krek jo je prosilo v priporočenem pismu, oddanem na pošto 17. sept. 1928, naj izroči morebitna Krekova pisma za Krekov muzej, ker skuša društvo zbrati vse gradivo za Krekov življenjepis. Na pismo do danes ni bilo nikakega odgovora.) Dobil sem nalogo, da skupaj z Mežnarjevim Tonetom, nastopnim osmošolcem, spremim gospodično v dolino. K. je pa odšel k prijatelju Tonetu Pfajfarju v Dražgoše. Na tej poti naju je Th. najprej skušala prepričati, da prejšnji večer ni bila — pijana (!); o tem, da bi bila ponoči kričala, ni vedela ničesar; razlagala je to kot posledico bolezni na ledvicah (!) in je nama na dolgo in široko opisovala bogve koliko svojih bolezni in njih potek. Jaz sem samo strmel nad tem, da mi skuša utajiti to, kar je vedela tako rekoč vsa vas — kričanje se je bilo slišalo tudi k sosedom.⁹ Tolažil sem jo: »Auf der Alm da gibt's ka Sünd'« in tako sva srečno prišla v dolino, kjer je ona čakala v gostilni voza, jaz sem pa v travi ob poti zaključil svoj zapisnik.

Kaj se je zgodilo z omenjenimi pismi? Izjavo je vzel K. s seboj in jo je pozneje (23. septembra 1913), ko se je kampanja nadaljevala, objavil v Slovincu. Pri tem je izpustil besede: »ich besitze keine Briefe von mir (namesto: ihm), die von mir eingeschickten Abschriften sind apokryph«, ker to ni točno, kakor bomo kmalu videli iz pisma A. Kristanu. Pisem uredništvu Slov. Naroda in dr. Kokalju K. ni hotel vzeti; ostali sta na Prtovču in se bržkone izgubili. Pismo Slov. Nar. omenja K. sicer še 3. sept. 1913 v pismu A. Kristanu, a v zapuščini ga ni. Pismo na knezoškofa sem pa izročil prevzvišenemu po povratku s Prtovča, bržkone že 22. julija 1913. O dogodku sem tudi po Krekovi želji takoj obvestil dekana v Kamniku in v Moravčah, torej dekana v Krekovem volivnem okraju. K. je torej hotel

⁹ Kot primer, kako je ravnala Th. z resnico, naj navedem dvoje stavkov iz njenega poročila o tej poti v Slov. Narodu v njenem dopisu z dne 3. okt. 1913: »Ponoči in v megli sem hotela proč, a on je zaklenil vrata in mi branil oditi skozi okno.« (Bila je pa v takem stanju, da jo je zjutraj našel cerkovnik ne v postelji, ampak na tleh in je mislil, da je mrtva!) »Ponoči sem vsled razburjenja in prevelikega napora hudo zbolela.« — Op. p.

biti čist pred svojim škofom, kateremu ga je tudi Th. tožila, in pred svojimi volivci. Za drugo se ni dosti brigal.⁷ Po pokojnem dr. Lovru Pogačniku mi je sporočil tudi dr. Šusteršič željo, da bi mu napisal o dogodku pismeno poročilo. To sem storil v avgustu 1913 v obširnem pismu, kjer se nahaja, če se prav spominjam, tudi prepis vseh zgoraj citiranih pisem.

Ko sem se radi informacij, ki sem jih želel dati Hermannu Wendelu, l. 1920. zopet baval s to zadevo, sem prosil g. ljubljanskega škofa, da bi izročil original pisma Th. Krekovemu muzeju. Izvedel sem, da je škof izročil to pismo Šusteršiču. Ta je bil namreč prišel k škofu ter rekel, da mora Kreka braniti (!) ter da rabi v ta namen pismo Th. Sedaj se nahaja original morebiti v Š.-evi zapuščini.

Ta pisma pa Th. niso ovirala, da bi ne bila v septembru nadaljevala kampanje v Slov. Narodu. V dopisu omenjenemu listu z dne 24. sept. 1913 je označila »lažnivo samoobtožbo« na Prtovču kratkomalo za — izsiljeno. Po dogodku na Prtovču se temu ne bo nikdo nič čudil. Na oni poti s Prtovča v družbi Th. sem se toliko naučil, da me ni presenetila nobena laž več, pa naj je trdila Th. v Slov. Narodu karkoli.

Navedimo še v časovnem redu nekaj pisem, kjer se je K. sam izjavil o svojem razmerju do Th. Prvo je pismo Antonu Kristanu z dne 3. sept. 1913, ki je Kreka dogovorno s Th. vabil v Opatijo, da bi se tam če mogoče vsa zadeva likvidirala. Pismo se glasi:

Dragi Kristan,

Najprej lepo zahvaljam za Tvoje prijateljsko pismo. Dobro mi je delo v situaciji, ki trpim v nji, in sicer gledé na mnoge reči popolnoma po krivici. Trd, neroden kot hlod sem v nji; pasiven docela. Osebnih bojov nisem maral nasproti drugim in sam se tudi neznam⁸ in nečem braniti. Čudil bi se, ko bi vedel, kako brez vsake akcije, celo brez korespondence z znanci sem prebil do danes to afero, ki sem zabredel v njo — verjemi mi odkrito besedo —, v resni misli, da utegne

⁷ Zakaj je Krek pri tej zadevi tako malo storil v svojo obrambo? Razlogov bi lahko navajali več (deloma jih bomo pozneje slišali iz njegovih ust zlasti v pismu A. Kristanu). En razlog je gotovo ta, da se je možu, ki je vse življenje delal velikopotezno in se baval z vprašanji dalekosežnega pomena, upiralo, da bi bil v javnosti pral svojo osebo. Dalje je bil mnenja, da priča zanj vse njegovo dosedanje delo. Nekaj resnice je na francoskem pregovoru: Qui s'excuse, s'accuse. (Kdor se opravičuje, se obtožuje.) Sicer pa bodo sledile tozadevno njegove lastne izjave, ki so pač predvsem mero-dajne. — Op. p.

⁸ Vsa pisma so tu objavljena po rokopisu z morebitnimi slovniškimi nedostatnostmi vred. — Op. p.

biti moj stik z darovito Th. gledé na njeno energično delavnost in na njene zveze v blagor našemu ljudstvu. Edina tolažba v teh težkih dneh mi je ostala v religioznosti, ki me varuje, da živim in trpim moško, kar se da.

Kakor sedaj stoji cela reč, me čaka še bleda skrb i v oziru, ki nisem nanj nikoli mislil: profesorsko službo mi vzamejo in s tem pridejo nadme res črni dnevi; zase pač ne rabim več kakor kak hribovski pastir, à za revno sestro in njene otroke, ki sem skrbel doslej, mi je hudo. Pa dolgovi! Stavbno društvo mi je pustilo breme, ki ga nosim, da svet ne ve o njem. Sestra, ki je pri meni, ima pač hišo, kolikor je plačana; to bo vsekakor le zanj. Obešati se na koga, prositi — ne znam. Ti veš pri svojem poslu dobro, da skrb za materialno stran lastne osebe direktno nasprotuje delu za druge, ki sem mu živel.

Zdaj pa meritum Tvojega lista, naj bi šel v nedeljo v Opatijo. Tudi, ko bi utegnil, — imam hribovcem obljubljeno nedeljsko in ponedeljkovo opravilo, — ne bi šel, ker bi po moji sodbi s tem le poslabšal svojo situacijo. Sedaj imam vsaj zase zavest, da nisem storił nobene podlosti, nič poniževalnega in ničesar, kar bi bilo naperjeno proti komurkoli, ali kar bi kazalo kako maščevalnost v celi aferi. Ta zavest mi je dražja, nego da bi mogel riskirati njeno izgubo.⁹ Potem pa po pravici povem, da Th. ne zaupam, da ne bi zopet tega stika izrabila proti meni. Po moji sodbi ne gre vera njenim besedam, dokler ne vrne mojih [deloma]¹⁰ nepremišljenih [deloma]¹⁰ po njenih mnogobrojnejših izzzvanih pisem meni v roke. Ko bi jih vrgel v ogenj, bi mi padlo nekaj kamnov od srca, ker bi si bil svest, da teh produktov toliko različnih, drugim neumljivih faktorjev ne bo nihče več izrabljjal.

Kako bi mogla vrh tega vsaj v nekoliko reštituirati meni toliko dobrega imena, da bi mogel naprej na delo, je pač v prvi vrsti njena reč. Tebi zaupam; to Ti priča to moje pismo. Izbrala Te je za svetovalca in ima zaupanje tudi sama vate. Prepričan sem, da lahko najdeti pot, ki bo meni vodila stopnjo iz te mrzle tme, in nji pomirila razburkano srce. Smili se mi in četudi abstrahirajš od mene, boš izvršil dobro delo, če njo dvigneš.⁹

Zase bom glede na pisma miren, če jih izroči Tebi in jih Ti uničiš. Poskrbeti pa mora seveda tudi, da prepisi, kjer jih je kaj, ne pridejo v javnost. Sama mi je že v pismih in tukaj ustno zatrjevala, da je bila [proti]¹⁰ o meni nalagana; sama tudi ve, da marsikaj, kar so trdili drugi, da jim je pravila, ni bilo res, in da tudi marsikaj, kar je sama namigavala, ni odgovarjalo resnici. To lahko da v javnost in s tem definitivno pokoplje mojo zadevo. Jaz imam sicer eno izjavo od nje zase; eno tudi za »Narod«, a protivi se mi ukus, da bi v ti reči sam stopil v javnost, kakor se mi seveda še mnogo bolj protivi, da bi s tožbo n. pr. zaradi žuganja, ali zaradi določenih, od nje bajé pripovedovanih dejstev iskal zadostila. Torej v Opatijo ne morem. Zadnji dogodki so me tudi fizično

⁹ Za Krekovo duševno plemenitost zelo značilna izjava! — Op. p.

¹⁰ V rokopisu prečrtano. — Op. p.

oslabili; nisem za nikamor. Nisem si mislil, da pride med nama v ti zadevi do razgovora. No, že samo to mi je več nego en svitel žarek. Zanesem se, da boš svoj posel boni viri izvrstno opravil. Potem pa moraš, bodi že, kar boš, enkrat pogledat k meni v moje hribovsko zavetje; osebnega stika s Teboj se naravnost veselim. Če prideš po selški dolini do Češnjice (od Loke s pošto, ki ima zvezo s poldanskim vlakom), Te lahko spremim preko Jelovice do nad postajo v Štengah. Boš zadovoljen in zafantazirala bova katero v našem lepem planinskem gojzdu.

Iskreno Te pozdravlja

Tvoj

Prtovč, 3. IX. 1913.

J. Krek.

V zvezi s tem pismom naj omenim še mimogrede odstavke iz pisma, ki ga je pisal znani voditelj avstrijske socialne demokracije dr. Viktor Adler A. Kristanu glede Theimerjeve:

»Jedenfalls rate ich Ihnen Vorsicht im Verkehr mit Frl. Theimer. Sie hat sich bei mir damit eingeführt, daß sie mir sofort bei Beginn des Gespräches eine Quittung der »Zarja« zeigte! Sie hält jeden für bestechlich u. ist gewiß fähig, auch uns einmal nachzusagen, daß wir uns von ihr bestechen ließen. Und daß sie morgen gegen uns losgeht, ist ganz gut möglich; was immer wir gegen Sustersic tun — ihrer Rachsucht wird's immer zu wenig sein. Seien Sie also vorsichtig!«

(Datum pisma mi ni znan; imel sem na razpolago samo ta izrezek. — V pismu omenjena »Zarja« je bil slovenski socialističen list. — Vsekakor je bil Adler izreden poznavalec ljudi!)

Dan pozneje je pisal K. prijatelju župniku Mrkunu. Običajno je imel K. vsako leto 8. septembra velik shod na Homcu. Pismo se glasi:

Prtovč, 4. IX. 1913.

Dragi,

Za Mali Šmaren sem naprosil Korošca, da me namestuje. Upam, da pride. Jaz sem samo za v grme; boli me še često glava. Pa pto¹¹ afere počakam, da se razvozla. Bo se — o tem sem trdno prepričan, tako, da bo prav zame in za stranko. Samo potrpeti je treba in medtem nositi četudi marsikaj gnoja na sebi. Brezstrastveno čakanje!

Pozdravi ljudi! Kmalu jih pozdravim — tako upam — sam. Želim Ti obilo sreče in blagoslova pri Tvojem delu.

Zdrav!

Tvoj

Janez Krek.

Dne 31. jan. 1914 je pisal z Dunaja župniku Mrkunu osem strani obsegajoče pismo o raznih stvareh. (Na prvi strani se

¹¹ Tako krajša K. besedo »puncto«. — Op. p.

tu nahaja klasičen stavek: »Neumnost zahteva največ hekatomb.«) Zadnji dve strani se ozirata na Th. Glasita se:

»O aferi — nisem še zapisal nikomur nič, ker je proti mojemu značaju ne potrpeti in nervozno se braniti:

1. Baba je umaknila brezpogojno tožbo proti meni. Jaz sem bil naročil Pogačniku, članu imunit. odseka, naj, ko pride moja reč na vrsto, v mojem imenu zahteva, da me izroče. To sem hotel tudi v dež. zboru. Zdaj seveda ni nič.

2. Tožil sem tudi jaz.¹² Pa sodišče — liberalci — ni hotelo vpoštevati mojih predlogov za preiskavo¹³, in je zahtevalo brez te preiskave obtožnico. V Gradcu so jim pritrdili in tako je ta reč šla po vodi.

3. Baba — tako sodim — je v jasnem trenutku izprevidela, da ne drže njene laži. 28. dec. 13¹⁴ zvečer je pisala baje¹⁵ in sicer večkrat, da se je zgodil moj padec. — Moji tovariši so iz sten. protokola dognali, da sem bil tisti dan — cel dan — v zbornici; glasoval sem; to je zabeleženo v protokolu — okrog 10—11. Seja je trajala do ¾3 zjutraj. S Korošcem sva šla skupaj domov, drugi dan pa skupaj v domovino. Gad se je ugriznil v rep. Tovariši se spominjajo moje navzočnosti in agitacije za glasovanje proti vladi. Megla gre vsaksebi.«

K. je označil svoje stališče pri teh napadih za težavno radi tega, ker je resnica glede kake stvari samo ena, laž pa brezbrojna: eno pobiješ, pa se ti prikaže v novi izdaji.

Medtem je pa Th. storila nekaj, kar je vrglo res bengalično luč na njeno verodostojnost in bi jo bilo kmalu spravilo v kriminal radi klevete ali pa v blaznico. Storila je namreč stranki Slov. Naroda približno to, **pred** čimer je bil svaril dr. Adler Antona Kristana: naznanila je sodišču zaradi zločina veleizdaje dr. Ivana Oražna, dr. Karla Trillerja, ritmojstra Auerja in več sokolskih društev! Ritmojstra so zaprli. Vsi obtoženci so bili

¹² O tej in prej omenjeni tožbi mi je pripovedoval g. dr. Janko Brejc tole, kar je zelo značilno za — Šustersiča. Obe tožbi je zastopal najprej dr. Pegan, nato pa dr. Brejc. Ko je dr. Brejc prevzel tožbi, je vprašal dr. Pegana, zakaj je vendar Krek vložil tožbo proti Th., ko je bilo vendar jasno, da se na Kranjskem ne dobi porota, ki bi v tiskovni pravdi proti duhovniku Theimerjevo obsodila. Tedaj je povedal dr. Pegan: »Nekoč me je ob 12. uri poklical dr. Šustersič telefonično, naj takoj pridem k njemu. Tam je bil tudi dr. Krek, in sicer precej razburjen. Dr. K. mi je naročil, naj takoj vložim tožbo proti Th.« Pozneje je K. potrdil dr. Brejcu, da je š. nanj pritiskal, naj vloži tožbo. (!) — Dvakrat je imelo priti do razprave, a obakrat je dr. Pegan stavil predlog, naj se delegira drugo sodišče. To mu pa ni uspelo. Pač pa je takoj dosegel dr. Brejc, da se je delegirala dunajska porota. Preden je prišlo do razprave pred poroto, je pa izbruhnila svetovna vojna in porote so bile ukinjene. — Op. p.

¹³ Sc. duševnega stanja Th. — Op. p.

¹⁴ Pomota namesto 12. — Op. p.

¹⁵ Krek namreč tudi ob času napadov ni sam menda nikdar bral Slov. Naroda. — Op. p.

oproščeni. Kaznovana pa tudi ni bila Th., ker jo je sodišče spoznalo za neprištevitno: izmisli si nekaj, potem pa sama verjame, da je res.¹⁶ Što se babi htelo, to se babi snilo. (Tega procesa nisem zasledoval po sodnih aktih. Tozadeven akt, ki je nosil označbo: Vr. XI 331/14, je namreč ljubljansko sodišče 15. maja 1914 odstopilo deželnemu sodišču na Dunaju. Ali je akt preživel veliki požar palače deželnega sodišča na Dunaju sredi julija 1927, mi ni znano. Pripovedoval mi je o tej ovadbi podpredsednik dež. sodišča v Ljubljani dr. Vladimir Golja, ki je pri tem procesu zasliševal Th. kot sodnik v Radovljici.) Na to njeno denunciacijo se nanaša Krekovo pismo Valentinu Berniku, župniku v Komendi, pisano v Ljubljani 22. febr. 1914. Tisti odstavek se glasi:

¹⁶ L. 1927. se je obravnaval na Dunaju pred sodiščem primer, ki je tako sijajen komentar k zadevi Theimerjeve, da ga objavljamo (ozir. ponavljamo) tu po poročilu, ki je izšlo v Nar. dnevniku z dne 10. junija 1927 (št. 130) pod prav umestnim naslovom: »Kot da bi se oglasila Theimerjeva«. Poročilo se glasi:

»Civilno deželno sodišče na Dunaju je obravnavalo te dni o zanimivi tožbi. 48letna Marija Sch. zahteva od rektorja kolegija redemptoristov patra Josipa Pescheka 15.000 šilingov. Svoj tožbeni zahtevek utemeljuje takole: Hodila je k prejšnjemu rektorju p. Hegebenbarthu k spovedi. Pater Hegebenbarth je imel nanjo tak vpliv, da je živela poldruho leto z njim v intimnih odnosih. Nakrat jo je pater Hegebenbarth zapustil, dasi ji je bil prej obljubil celo zakon. Tožiteljica ga je ovadila zato pri papeški nunciatu na Dunaju. Tam so ji dejali, naj se obrne na patra Pescheka. Toda pater Peschek jo je izročil, mesto da bi bil stvar preiskal, policiji, ki jo je oddala na kliniko, odkoder so jo pa poslali v blaznico v Steinhof. Tam je bila poldruho leto internirana, nato pa kot popolnoma zdrava odpuščena. Sedaj zahteva za protizakonito internacijo, vsled katere je tako duševno kot fizično mnogo pretrpela, in zato, ker ne more dobiti sedaj nobene službe in je tudi možnost, da se poroči, zmanjšana, od patra Pescheka, ki je vse to zakrivil, odškodnino 30.000 šil. Toženi rektor zavrača vsebino tožbe kot neutemeljeno ter pravi, da je tožiteljica znana tercijalka, ki ima slično afero že za seboj. Tako je obdolžila tudi frančiškanskega provincijala, da jo je pod obljubo zakona zapeljal. Sicer pa je on ni izročil policiji niti ni izposloval, da so jo zaprli v blaznico. Pač pa je tožiteljica njega neprestano zasledovala ter mu fantastično slikala svoja ljubezenska razmerja, tako da mu je postala stvar končno preneumna ter ji je prepovedal vsako nadaljnje nadlegovanje. Zato se je tožiteljica takoj nad njim maščevala s tem, da ga je ovadila, češ, da jo je pod pretvezo obljube zakona onečastil. Radi te ovadbe se je moral duhovnik zagovarjati pred sodiščem. Bil je oproščen, ker sodišče fantastičnim navedbam ovaditeljice ni prav nič verjelo. S civilnopravnimi zahtevki je tožiteljica na vseh instancah pogorela, ker so že davno zastarani. Vendar pa tožiteljice to ni izučilo. Tožila je celo kardinala Pifflo, češ, da ji kot višji duhovni pastir ni hotel pripomoči do njene pravice. Imela je zastopnika revnih, ki ga je pa sodišče spričlo dejanskega stanu njegovih dolžnosti razvezalo, nakar se je tožarila sama naprej in proces sijajno izgubila. Pri zadnji obravnavi je nastopala tožiteljica zelo razburjena, ni pa mogla navesti nobenih konkretnih stvari. Sodišče je sklenilo, da bo rekviriralo policijski akt, nakar bo izdalo pismeno sodbo.« — Manjka torej samo, da bi bil to stvar pograbil kak list za volivno agitacijo proti krščanskim socialcem. Pri nas bi se kaj takega nesporno zgodilo. — Op. p.

»Zdaj pa nekaj, o čemur nisem dozdal govoril, ker sem¹⁷ v zavesti, da edino potrpežljivost more tu zmagati, — s pristržno hvalo Tebi in drugim duhovnikom in laikom, ki se niso dali zmotiti od čenč:

Dotična babnica, ki so jo rabili liberalci, da bi uničila mene in dr. Š., je zdaj v svoji boleštni furiji začela z liberalci boj. Oni jo bodo zdaj uničili, ker je obrekovanje notorično. In pri tem je v interesu njenega zagovora, da se preišče in izdaje kot nora. Čudovita izprememba!

Mene je naznanila drž. pravdnistvu, da sem posredoval korespondenco med kraljem Petrom in zarotniki, da sem vodil srbofilsko propagando in izdal zanjo 30—35 milionov iz Zadružne zveze, ki je vsled tega falitna. Bolesna fantazija, ki je iz mušic rodila prej slone, rodi zdaj dalje mastodone. Iz tragedije je nastala komedija. Nasmej se še Ti. In zdrav bodi!

Tvoj

Krek.»

O svojem razmerju do Th. je pisal K. 17. marca 1914 tudi Albinu Prepeluhu, ko je slednji pripravljaj članek za Naše zapiske XI [1914], str. 66, kjer je Prepeluh menda kot edini izmed političnih nasprotnikov poleg dr. Trillerja javno nastopil proti takemu načinu političnega boja.¹⁸ Na zadevo se nanašajoči odstavek se glasi:

»Dotična reč je Vaša; jaz nimam nič proti nji. Seveda bi pa bilo še lažje Vam pisati, ko bi poznali celo afero. Karakteristično je zlasti to, da je moje »prijateljstvo« poznalo vse, da se je celo mala nečakinja norčevala tako kakor jaz¹⁹. Stik — stvaren; drugo — šala — igrača.

Zame je težko, ker ne morem vedeti, kakšno besedo sem zapisal v kak list, ki je imel vedno specialen smoter, umljiv iz precdenčnih listov i. t. d. Iztrgati posamno besedo, jo podčrtati — humbug! To pa pozitivno vem, da sem erotično plat v pismih direktno odklanjal. Tega seveda ne bo nihče zvedel; če bi pisma vsa prišla v javnost, bi vsak pameten človek vedel, pri čem da je. Ženska sama zatrjuje, da je v pismih apokrifnih reči. Moj naziv je bil običajno angleški Dearest in podpis J o h n. To je precej drugače²⁰. Pišem Vam to, ker se mi zdi

¹⁷ Tu je vstavljena besedica, čisto kratka, a spacana in nečitljiva. — Op. p.

¹⁸ Po Krekovi smrti je rekel tudi dr. Tavčar pisatelju Finžgarju ob neki priliki na magistratu: »Slovenci nismo imeli večjega moža od Kreka in ga tudi v sto letih ne bomo imeli in jaz silno obžalujem, da je prinesel Slovenski Narod tiste svinjarije.« (Pripovedoval pisatelj Finžgar.)

¹⁹ Krek se je rad šalil: »Moja prijateljica Komela.« In nečakinja kakor tudi drugi so jo običajno v razgovoru s K. tako imenovali. — Op. p.

²⁰ V pismih, objavljenih v Slov. Narodu 1913, št. 219, ne najdete nikjer ne tega naziva in ne tega podpisa, kar pač vzbuja sum, ali so pisma točni prepisi izvirnika ali ne. Nazivi se glase: Liebe Freundin! Liebste Freundin! Liebste! (Slov. Narod je prevedel to z »Ljubica«!) Carissima! Hochverehrtes Fräulein! — podpisi pa: Dr. Krek, Dein treuer Janes (!), Dein Johann (!) — Op. p.

zelo častno za Vas, da čutite, kako nerodna je taka taktika, ki operira z umazanijami ne glede na to, da dela komu v živo krivico.

O škofu sem Vam zadnjič dejal, da ni meni ničesar ne rekel, še manj storil. Pač pa sem čital list, ki ga je pisal neki drugi osebi, da bo moral morda vzeti meni profesuro. Sam se je pa prepričati moral, da ni razloga. Jaz seveda tudi sam nisem v svojo obrambo ničesar storil.

Iskren pozdrav!

Vaš

Dr. Krek.

Ker smo že pri tem pismu, ozrimo se še z nekaj besedami na Prepeluhov članek v Naših zapiskih. Vreden je omembe, ker je bil Prepeluh eden izmed redkih političnih nasprotnikov, ki je podal Kreku na njegovem križevem potu potni prt. (Sicer je pa K. tudi med somišljeniki doživel manj izrazov sočutja, nego je zaslužil, Slovenski Narod pa več vere, nego je zaslužil!) Prepeluh govori o lažnivosti in neosnovanosti trditev, podanih ob volivnem boju »pikantnih reči željni publikí«, naperjenih proti možu, »ki je brezdvomno najjasnejša politiška glava v vladajoči stranki« in »kateri je praznih rok osivel«. Pravilno konstatira: »In brezprimerna naivnost bi bila trditi, da se takole dela ljudska in narodna in svobodomiselná politika.« Končno pa ugotovi, da se je »ženska... sama razparala s tem, da je z lažnivimi navedbami ovadila napredno organizacijo samo«.

Mislim, da smo se z bistvom te stvari dosti bavili in da si je vsakdo lahko ustvaril o njej svojo sodbo. Naj se mi ne zameri, da zaključujem ta del spisa z istimi besedami, s katerimi sem ga zaključil v pismu Wendelu, dasi sem se izrazil nekoliko drastično:

»Darf ich nun zum Schlusse meine persönliche Überzeugung über diese Dinge sagen? Voriges Jahr ist in Ljubljanski Zvon eine treffliche Erzählung Visoška kronika von Dr. Tavčar erschienen, worin auch ein Hexenprozess in Bischoflack geschildert wird. Geradesoviel wie an den dort erwähnten Verkehr der 'Hexe' Agata mit dem Teufel, gerade-soviel glaube ich an ein ähnliches Vergehen Kreks mit der Theimer. Und gerade so, wie dort der Bischof den Leuten das Widersinnige ihrer Verdächtigung vorhält, so daß sie beschämt und reuig an ihre Brust klopfen, gerade so wird das fortschreitende Krekstudium alle diese Gerüchte zerstreuen und nur hie und da werden noch die letzten Reste der 'früheren Kulturperiode' auftauchen, gerade so wie es auch jetzt noch alte Leute gibt, die dem althergebrachten Hexenglauben im Stillen fröhnen. Diese Erkenntnis war in mir immer lebendig und ist durch eingehendes Studium Kreks Persönlichkeit nur vertieft worden.«

S to stvarjo, ki spada prav za prav bolj v delavnico dušeslovčeve, zdravnikovo za duševne bolezni in romanopisčeve nego v zgodovino, smo se morali obširno baviti, ker je bila za Krekovo življenje silnega pomena. Izkazalo se je zopet kot resnično; Semper aliquid haeret. V dušah mnogih njegovih znancev se je ugnezdil dvom, ali je K. »moralno čist«, kakor se je eden izrazil, ali se ujema njegovo življenje z njegovim stanom in njegovimi nauki. Samo po sebi umevno je, da se je moral tako poseben, samorastel, nad večino sodobnikov znatno visoko stoječ mož nekaterim zdeti preveč demokratičen, drugim preveč socialističen; za druge je zopet kazal premalo pobožnosti v svojem obnašanju. Toda uspehi njegovega dela, neodoljiva moč njegovega govora, navdušena pripadnost množic, duhovitost njegovih odgovorov, neprestano pojasnjevanje vseh dvomov, morebiti tudi njegova osebna ljubeznivost in vabljliva družabnost so vedno potisnili pomisleke proti njemu v ozadje. Bil je tako rekoč neranljiv, nikdo mu ni mogel blizu, dasi je opazovalec lahko videl, da K. nikakor nima samo prijateljev. Sedaj pa je dobil neranljivi svojo Ahilovo peto. Med tistimi, ki niso verovali v njegovo nedolžnost, je bil menda tudi dr. Šusteršič. Ko mu je pokojni dr. Ferdinand Tomažič, takrat uradnik pri deželnem odboru, rekel, da zastavi glavo, da K. ni grešil s Th., je rekel Š.: »Pa jo boste izgubili!« (Pripovedovala Cilka Krekova, ki je čula stvar od dr. Tomažiča samega.)

To priliko je smatral Š. za ugodno, da se znebi Kreka in si utrdi svoje stališče kot vodja stranke in deželni glavar obenem, zraven si pa še zagotovi možnost, da bo vodil v bodoče politiko laže po svoji volji. Svetovna vojna je bila za spodkopavanje Krekove moči ugodna: javnih zborovanj ni bilo, Š. je bil pri vladi dobro zapisan, K. pa slabo. (Ko se je mudil l. 1915, škof Jeglič na Dunaju, mu je rekel neki dvorni svetnik v ministrstvu za uk in bogočastje: »Was? Diesen Dr. Krek haben Sie noch immer als Theologieprofessor angestellt?!« To sem čul jeseni 1915 sam od škofa.) Tega boja med K. in Š. ne bom danes podrobno opisoval. Zanj bi bilo treba morebiti še daljše razprave nego je ta. Danes smo videli samo, da se je usoda poslužila Th. za tisti »sarajevski atentat«, ki je pripravil in sprožil vojno, ki pa se ni vojevala zaradi sarajevskega atentata. Omenil bom le par malenkosti, ki so v ožji zvezi z doslej povedanim.

Najprej to: K. tega boja ni želel. Takole je pisal 4. maja 1914 župniku Valentinu Berniku v Komendi:

»Jaz smatram za prvo dolžnost ohraniti edinstvo med nami; pota, ki jih izbiram, so seveda moja in so dozdaj vodila do uspehov. Tako bi n. pr. zadnje zasedanje ne bilo tako edino, ko bi ne bil — seveda ob trenutnem nahodu par gospodov — aranžiral reči tako, da so tovariši brez ovinkov vse, kar so imeli na srcu gledé na deželni odbor (incl. avtomobilov) pristržno povedali. Ta svoj²¹ čin, ki sem mu pa seveda zakrival namen, je tak, da se ajnpildam nanj kot na veliko psihološko kunšt. Nekateri mislijo, da se da vse doseči, če se reče: Jaz to pravim, drugi bi radi popridigovali in mislijo, da je potem vse dobro. To pa vedno ne zaleže. Treba je včasih odpreti ventila: Si vis pacem, para bellum — med seboj, iz dobrega namena, —!

Kilo ciankaliija lahko vzameš na dve reči: a) da jaz ne bom nikoli razdiral, marveč le limal, oziroma popravljal, b) da se me pri nobeni akciji ne drži kaka osebna aspiracija. Prijatelj si mi že dolgo; pa vem, da mi verjameš.«

Kako resno je mislil Krek, da ne bo nikoli razdiral, ampak le limal, je bil pokazal že poprej, ko je ob Šusteršičevi 50letnici ob času napadov Theimerjeve predvsem na Š. napisal možu v čast uvodnik v Domoljubu 1913, št. 24 (— kako se je pa Š. revanširal Kreku ob tega 50letnici l. 1915., to je poglavje zase! —), in ko je pisal 2. decembra 1913 prijatelju p. Mlejniku: »Interesiralo Te bo, da je ministrski predsednik izjavil pri sodišču, da je bil dr. Šusteršič njegov kandidat za glavarja, in da je o tem govoril s Heinoldom, preden je poklical dr. Š. k sebi, da tudi ni ničesar zahteval od njega, češ da ga ima rad, ker se z njim lahko dela. — To eventualno lahko poveš bratu, da transpirira tja, kjer je prav.« Nikdar bi torej bržkone ne bilo prišlo do boja, ako bi ga ne bil hotel Š.

V tem boju je K. doživel nekaj sličnega kakor poprej s Th. Očitalo se mu je zopet nemoralno razmerje z uslužbenko Gospodarske zveze, kjer je delal K. med vojno dan na dan kot ravnatelj. Umazane govorice je širil tudi neki uslužbenec, pričaš nasprotnega krila v stranki. Tedaj pa je v Kreku zavrelo. Pri skupni seji načelstva in nadzorstva Gospodarske zveze je poklical v sejno dvorano vse uradništvo in je vpričo vseh povedal, kaj se mu očita sedaj, ko že nima — kakor se je izrazil — nobenega lasu več in nobenega zoba. Pozval je vse, naj se javijo, če kdo kaj ve tozadevno o njem. Molk. Tudi tisto uslužbenko je posebej vprašal, ali je na obdolžitvah kaj resnice. Od-

²¹ V naglici namesto: »moj«. — Op. p.

govor, da nič. Tedaj vzame K. tablo z verzi, ki so mu jo o božiču 1915 poklonili uslužbenci Gospodarske zveze za 50letnico, in jo razbije na mizi. Uslužbencem pa reče, da lahko odidejo.

Na vse, kar je K. pretrpel v teh letih, se pa nanaša naslednje pismo župniku Antonu Mrkunu, pisano dobre tri mesece (25. junija 1917) pred smrtjo. Glasi se:

Predragi!

Za 19. VII. me imej zapisanega.

Da sem vesel Vajinih²² simpatij, le verjemi, četudi filozofu take reči niso v prvi vrsti.

V delu, ki so uspehi že vidni, in pri katerem gledaš črez Sotlo, Velebit in Uno in ravno zdaj z banovinci, zdaj z Bosanci vzajemno misliš, se posvetuješ..., izginjajo otročja kujanja v neprežračenih provincialnih luknjicah.

Sodim, da pove bodočnost: Janezova domača pasivnost pto formalnega izjašnjenja je bila potrebna, da mu je bila omogočena aktivnost za veliki bodoči dan²³. In če ga kranjski gospodje potlej vržejo v kot, — mu ne izgine smeh z usten:

Und ich hab es doch gesungen,
alter Uhu dir zum Trotze,
dir und deinen Lästerungen.²⁴

Zdrav!

Tvoj

Krek.

Proti koncu njegovega življenja se je torej Kreku vendar nebo zjasnilo in 28. junija 1917 je lahko zaključil pismo župniku L. Bajcu z Dunaja z besedami: »Zaupanja imam širom naše domovine.«²⁵ Našel je bil »stopnjo iz te mrzle tme«...

Krek, tudi tam, kjer smo mislili, da si majhen, si bil velik! In tudi o tem delu tvoježa življenja bo veljalo:

Ah, kako je na - Te spomin jasen in čist —
naš Janez Evangelist!

²² Mrkunovih in J. Kalanovih. — Op. p.

²³ Mislim da je hotel K. s tem tole reči: Če bi bil K. forsiral boj proti š. in ga bil tiral do skrajnosti, bi se mu bilo moglo med vojno zgoditi, da bi bil ostal v manjšini pri vodstvu stranke in bi bil moral odložiti svoj mandat ali pa formalno izstopiti iz stranke, iz katere ga je itak 16. julija 1916 neki »Rumpfparlament« nekako izključil. S tem bi se bil moral odreči tudi uspešnemu javnemu delu ob času, ko ga je javnost nujno potrebovala. Dejansko je K. tudi tako utemeljeval svojo začasno spravo s š. 21. novembra 1916. Op. p.

²⁴ Weber, Dreizehnlinden. — Op. p.

²⁵ Tisti odstavek v pismu se glasi: »Utegnem prav nič ne. Od zore do mraka dela. Resnica in delo nas bosta osvobodila. Morda se kmalu uveriš, da je moja taktika, četudi konjsko težka, bila in je še prava. V pravcu sporazuma, ki je neizrekljivega pomena za skupno in prav posebno za našo stvar, gremo dalje. Zaupanja imam širom naše domovine.« — Op. p.

Zgodovinski del spisa je s tem končan; kdor se zanima le za zgodovinsko plat tu opisovanih dogodkov, lahko spis odloži. Jaz bi si pa prej še rad odgovoril na vprašanje, ki se porodi človeku, če premišljuje bridko trpljenje našega »očeta« Kreka, vprašanje, ki si ga je zastavil tudi Krek, ko je nekoč, sredi napadov Theimerjeve, rekel zvečer zrušen proti sestri Cilki: »Kaj sem storil, da je prišlo to nadme?«²⁶

Na to vprašanje bo odgovarjal vsak po svoje. Nekateri bodo rekli: Kaj pa so storili stotisoči mučencev za vero, za prepričanje? Kaj so zakrivali n. pr. vojaki v svetovni vojni? Tisti, ki se bodo tako vpraševali, bodo prišli morebiti do odgovora, da človek ne služi dobri stvari samo s svojim delom, ampak tudi s trpljenjem. Spomnili se bodo, da se je Krek 10. marca 1897 zahvalil volivcem, ki so ga prvokrat poslali na Dunaj, z nenavadno željo, »da bi mogel res mnogo delati, pa tudi trpeti za krščansko idejo in z njo za blagor našega ljudstva« (Izbr. spisi II, str. 46). Razumeli bodo še bolj Cankarjevo povest o kostanju posebne sorte, ki je zrastle iz — lobanj! Veličastni razvoj cerkve bodo še bolj pojmovali tudi kot sad, ki je zrastle iz krvi mučencev. Prav bodo dali Kreku, ki je govoril v letu svoje smrti: »In če tudi pade dotični kot žrtev — pa iz te žrtve vzraste za naslednike, za naslednji rod nova moč in obrodi sad. To je zmeraj dobro; četudi dotični nič ne doseže — pa se po njem nekako opere in poživi prihodnji vek.« (Čas XX, str. 171.)

In če se bodo vprašali, kako se je po Krekovi smrti — zgodba s Th. je bila pač mnogo kriva njegove smrti! — poživil prihodnji rod, bodo našli med drugim morebiti tele momente. Nesreča s Th. je bila potrebna, da se je v stranki mogel razviti boj med K. in Š. Ta boj je rodil za stranko, za katero se je K. toliko žrtvoval, dragocene sadove. 1. Stranka se je med svetovno vojno pravilno orientirala v protiavstrijski smeri, kamor bi se pod Š. vodstvom pač ne bila nikdar usmerila v tako ogromni večini. Boj med Š. in K. se je avtomatično razvil v boj med pristaši avstrijske in jugoslovanske misli, kakor je Izidor Cankar nekoč rekel v šali, a pravilno: »Zmaga antante spada v mladinski program.« Pristaši jugoslovanske misli so v tem boju potisnili avstrijsko orientacijo daleč v ozadje. S tem so skovali dragocen kapital za povojne čase vsem idealom, ki jih je skušal K. utelesiti v svoji stranki. 2. V tem boju je zmagal v stranki tudi demokratični princip, ki ga fiksira Politični katekizem, izdan l. 1920. po tajništvu SLS, takole: »Koliko pomeni duhovnik v SLS? Kratko rečeno: toliko, kolikor v njej dela. SLS stoji na stališču, da velja v njej vsak človek toliko, kolikor politiko razume in kolikor zmisla za javne potrebe našega ljudstva pokaže s svojim delom.« To stališče je Krek vedno zastopal. Zastopal je n. pr. stališče, da mora priti v odbor Kat. tiskovnega društva več laikov. V tem sporu je nastal čas, ko je bila duhovščina nekaj časa v dveh različnih taborih. Slovenski katoličani so se zavedali, da lahko nastane

²⁶ Tu pripominjam, da se mi je od več strani svetovalo, naj ta dostavek izpustim ali vsaj močno skrajšam. Po mojem skromnem mnenju ta dostavek ne bo škodoval tudi v tem primeru ne, če moji zaključki niso pravilni. Dogodki, ki smo jih opisovali, so taki, da naravnost izzivajo razmišljanje o vzrokih in posledicah Krekovega trpljenja. Slednjič pa velja tudi za ta del — kakor za ostali spis — svoboda besede slehernemu. — Op. p.

neje razmere, ko katoličan z mirno vestjo politično ne gre z večino duhovščine. Kajti politika je pač znanost zase in razmere so nanesele, da je to pot zmagalo stališče, ki ga je prvotno zastopal predvsem Krek in laiška inteligenca skoro brez izjeme. To naj upoštevajo tudi tisti, ki vidijo v SLS samo klerikalizem — vlado hierarhije v politiki. Krek pa je s svojo taktiko potrpežljivosti, nesebičnosti, mirnega prenašanja krivice, s svojo »kilo ciankalijska« pokazal tudi pot, po kateri se bodo vedno vsi, ki so dobre volje, lahko našli v enotni fronti za skupne ideale, kakor so se našli to pot v taki meri, da se nič ne bojim, da bi mi kdo zameril, če sem podčrtal lepo vlogo, ki jo je imela laiška inteligenca ob krizi stranke. Če laiki nimamo posebnih zaslug za stranko (— in mi imamo vsakega prav iz srca in odkrito tem rajši, čim več zaslug ima in čim več dela opravi tudi za nas —), moramo pač vsaj tiste včasih postaviti na mernik, ki jih imamo! Saj so celo naše — da tako rečem — »protiklerikalne« zasluge duhovniškega izvora, sad občevanja ž njim, ki je kakor redkokdo znal združiti in tesno sprijateljiti duhovnika in laika.

A povrnimo se k razglabljanju o vzrokih Krekovega trpljenja! Nekateri bodo pravilno rekli: Bog pošlje človeku pred smrtjo trpljenje, da ga očisti za večnost. Vsi grešimo in »die beste Lösung der Lebensaufgabe schließt das Kyrie eleison nicht aus, sondern notwendig ein«, kakor nekako pravi Pesch v molitveniku Das religiöse Leben. Ali nima tega očiščujočega pomena bolezen, ki navadno muči človeka pred smrtjo? Kreku je bila prihranjena dolgotrajna bolezen, v kateri bi bil morebiti dolgo časa med hudim trpljenjem navezan na posteljo. Pokoril se je pa drugače skozi štiri leta pred smrtjo. In kdor pojmuje življenje po smrti krščansko, se zaveda, da je bolje, če trpi človek za svoje nepopolnosti na tem svetu nego na onem.

Tretji bodo naravnost rekli Jobu, da ga Bog tepe radi njegovih grehov. Tudi mogoče! Saj smo pravkar govorili bistveno o istem. Človek se samo boji v neki egoistični skrbi zase, pridružiti se tej trditvi: če se je Kreku, pri katerem so stale napakam take vrline in dobra dela nasproti, zaradi njegovih slabosti tako godilo, kaj bo potem šele z menoj!

Krek, ki je pri vsaki stvari videl tudi njeno solčno stran, je zapisal dobrih 20 let pred svojim trpljenjem o napadih na čast duhovnikov po časopisju z ozirom na neko tozadevno grožnjo v Slov. Narodu tele besede:

»Grdo pohujšanje napravlja sicer grdo blatenje duhovnikov med ljudstvom, toda ima tudi svoje dobre strani. Poboljšanje, opreznost pri nekaterih, ponižnost pri drugih požene iz njega kali. Zraven se pa leskeče v zlatem soju resnica, da cerkve ne vzdržujejo duhovniki, marveč Resnica, in da bi bila že davno uničena, če bi jo čuvali samo grešni, slabi — ljudje.« (Slovenec 1892, št. 243.)

Mi se ne moremo z Bogom pravdati, zakaj je poslal toliko trpljenja, toliko zapuščenosti in bridkosti njemu, ki je potreboval veselja, prijateljstva, odprtih rok in src kot zraka. Mi vemo samo to, da zaradi tega, kar je storil svojemu narodu, tega ni zaslužil in da mi nimamo razloga, razmišljati o tem, za kateri greh naj bi bil Bog Kreka pokoril.

Pač pa je naša stvar, da si zastavimo čisto drugo vprašanje: ali smo se med očetovim trpljenjem vedli tako, da smo mu bili v tolažbo in pomoč?

Tu moramo reči, da Slovenci nismo dobro prestali preskušnje, ki jo je s Krekovo nesrečo poslal Bog — tudi nad nas. Zdi se mi, da imamo dosti več vzroka, govoriti o svojem grehu nego o Krekovem. Obe takratni večji stranki sta grešili nad Krekom. Ni ga menda danes svobodomiselnca, ki bi ne želel, da bi bil Slov. Narod prost greha proti Kreku. A tudi v lastni stranki je okusil bridkost otroške nevhvaležnosti.

Jaz eno kazen gledam precej jasno: kazen, ki je zadela slovenski narod z izgubo Kreka! En sam dan je med obletnico Krekove smrti in med obletnico — koroškega plebiscita! Zame stoji, da bi Slovenci koroškega plebiscita ne bili nikdar izgubili, če bi bil hodil na Koroško naš največji agitator, kar smo jih kdaj imeli, agitator, ki je dvignil duše poslušalcev iz tečajev in kakor ribič zajel vse, kar ga je poslušalo, da so vsi odhajali domov kot njegovi pristaši (Izbr. spisi II, 36); ne bili bi izgubili Koroške, če bi bil pri naši vladi viden vpliv njega, ki je znal vsakemu pokazati, da je njegov prijatelj, da ga razume in da mu hoče dajati, ne jemati. Manjkalo nam je Kreka ob času, ko bi ga bili potrebovali kot oči v glavi.

A on nam je vse odpustil in sedaj, kakor lepo pravi Trentar, gleda iz nebes na nas in moli..., on, solnce našega juga, naš kralj!

Dostavek ob končni redakciji spisa dne 15. decembra 1928.

Dne 15. nov. 1928 je objavil Trgovski list (št. 135) v Hribarjevih spomilih tudi odstavek, ki prinaša zelo bistven prispevek k snovi, obravnavani v tem članku. Nanaša se na vprašanje, ali je prinašal Slov. Narod gnusne napade Theimerjeve na Kreka vsaj bona fide, da so navedbe resnične.

Takrat je bil merodajna oseba pri Slov. Narodu, kakor poroča Hribar, Miroslav Malovrh, ki je bil v mladih letih prišel v hujša nasprotja s kazenskim zakonom in ki radi tega ni mogel nikjer dobiti stalne službe. Tavčar je rekel o njem, ko ga mu je priporočal Hribar, naj ga sprejme v svojo pisarno: »Da mi bo kolke kradel!« Kako ga je pa označil Triller, pa bereš lahko istotam v št. 138. Hribar pravi, »kako škodljivo je bilo, da si je mogel in smel urednik Malovrh svojo jezico zaradi pretrpljenih izpodtiklajev na grapavi cesti svoje mladosti hladiti z nebrzdano zadirčnostjo v predalih 'Slovenskega Naroda'«.

Ta mož je torej dejansko urejal Slov. Narod l. 1913. in je »s sadistsko strastjo pograbil priliko, ki mu jo je prinesla histerična Kamila Theimerjeva. Na podlagi njenih labavih informacij, katerih nezanesljivost se je dala skoro otipati, vršel se je namreč z vso lastno mu impetuoznostjo na dr. Kreka z obtožbami, ki so pomenile senzacijo prve vrste. In ob tej senzaciji je Malovrh užival. Saj je 'Slovenski Narod' postal središče interesa vse slovenske javnosti, njegova 'odkritja' pa vsesplošen predmet govoricam.

Toda kmalu se je izvedelo, da so bistvene obdolžitve neresnične. In sedaj se je pokazala Malovrhova uredniška morala. Po neki navedbi, katere

gola neresničnost se je izkazala takoj, ko jo je priobčil, šel sem v uredništvo 'Slovenskega Naroda' in sem v navzočnosti prijatelja Rasta Pustoslemška, kateremu se je tudi studil ta način boja, vprašal Malovrha, ob opozoritvi na njegovo blamažo:

„Kaj boste pa sedaj storili?“

„Kaj bomo storili?“ odvrne promptno odgovorjenec, „naprej bomo lagali. Dokler nam ljudje verjeli ne bodo.“

Opozoril sem na ta cinični odgovor dr. Tavčarja, a uspeha te opozoritve nisem videl. — — —

PРАВНА ПОДЛАГА ЗАŠČITE MANJŠIN.

Dr. Leonid Pitamic.

Kadar govorimo o manjšinskem vprašanju, mislimo navadno na tiste manjšine, ki nas najbolj zanimajo in ki so vzbudile po svetovni vojni zlasti v centralni Evropi, pa tudi v drugih državah splošni interes: to so narodnostne manjšine.

So pa tudi druge, n. pr. politično-strankarske, verske, gospodarske, socialne itd. manjšine, in se sploh glede vsakega vprašanja lahko in tudi navadno ločijo ljudje v večino in manjšino ali več manjšin. Mnogokrat je pravno, politično in socialno važno vedeti, o kakšni manjšini v matematičnem smislu se govori; ali n. pr. o taki, katera je komplement absolutne večine (t. j. polovice več ena) ali ki je komplement relativne večine (t. j. številčno najmočnejše grupe); vse to ima svoj pomen zlasti v volivnih sistemih. Pri verskih in narodnostnih manjšinah je za vprašanje zaščite nadalje važno njih število, pa tudi druge okolnosti, njih nastanjenost, kompaktnost itd.

Toda nočemo se ustaviti pri teh problemih, ki so več ali manj skupni vsakemu manjšinskemu vprašanju, temveč hočemo pred vsem obrniti pažnjo na pravni problem narodnostnih manjšin¹. Ta problem je postal aktualen prav za prav šele v preteklem stoletju, v katerem se je narodna zavest v vseh človeških udejstvovanjih zbudila in mogočno razvila. V prejšnjih

¹ Pojem narodne manjšine je seveda odvisen od pojma naroda; razpravljanje o tem interesantnem problemu pa presega meje tega članka. Gl. mojo razpravo »Narodnost kot pravni pojem«. Slovenski Pravniki 1917, št. 5—12. Literatura o narodno-manjšinskem problemu je ogromna. Bibliografijo pravnih virov in književnosti samo evropskih narodnostnih problemov je sestavil Jacob Robinson, Das Minoritätenproblem und seine Literatur, Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter, 1928. Ta bibliografija obsega 265 strani!

časih so imele drugovrstne manjšine, zlasti verske, važnejšo ulogo, kar je zelo razumljivo za tiste dobe, v katerih verska svoboda ni bila zasigurana tako, kakor je danes v civiliziranih državah. Versko kot manjšinsko vprašanje se je moralo posebno takrat pojaviti, kadar je kaka država cedirala del svojega teritorija drugoverski državi. Omeniti hočem pariško mirovno pogodbo z dne 10. februarja 1763, s katero je Francija cedirala Kanado in britansko severno Ameriko Vel. Britaniji in v kateri je rimokatoličanom garantirana pravica do njihovega veroizpovedanja². V protokolu z dne 29. marca 1815 (ki je 12. aneks k zaključnemu aktu dunajskega kongresa) glede cesije enega dela savojskega teritorija, storjene od sardinskega kralja ženevskemu kantonu, se nahajajo določbe o zaščiti katoličanov (10 točk glede svobode veroizpovedanja, dušnega pastirovanja, številčnega razmerja katoliških in protestantskih učiteljev in občinskih funkcionarjev, pobožnih ustanov, državne podpore za duhovnike in za kult, civilnih in političnih pravic prebivalcev, verouka v vzgojevališčih); sardinski kralj si je pridržal v tem oziru intervencijo pri švicarskem parlamentu, ki jo je potem tudi dejanski izvrševal. Ta pogodba je torej zelo interesanten primer ne samo za mednarodno zaščito manjšine, temveč tudi za njeno mednarodno garancijo. Leta 1856. je turški sultan garantiral dalekosežne pravice kristjanom in sploh nemuslimanskemu prebivalstvu svoje države; pariški mir iz tega leta je vzel to na znanje. V berlinskem miru iz l. 1878. je bila določena popolna verska svoboda v Bolgariji, Črni gori, Srbiji, Rumuniji in Turčiji tako za domačine kakor za tujce; veroizpoved ne sme biti razlog za izključitev od civilnih in političnih pravic ali od pripustitve k javnim službam in od izvrševanja raznih poklicev.

Tudi v manjšinskih pogodbah, ki so sedaj veljavne za srednjeevropske in balkanske države, je prebivalcem verska svoboda garantirana.

Kakor imata v političnem življenju sploh vera in narodnost mnogokrat slično ulogo in se včasih spajata celo v enoten političen problem, tako sta našla tudi sličen način zaščite, najsi je šlo za individualne ali za kolektivne pravice. Ne smemo

² Gl. v več jezikih izšlo brošuro o »Ligi narodov in manjšinah« izdano od informativne sekcije sekretariata Društva narodov v Ženevi, 1923. 1924.

pozabiti, da ima zaščita kake grupe svoj historični izvor in tudi svoj racionalni razlog v zaščiti posameznika, t. j. v tako zvanih individualnih pravicah. Pravica manjšin se začneja z najmanjšo manjšino in ta je en posamezen človek. Individualna pravica svobode vesti in mišljenja se tiče sicer v prvi vrsti vere, se pa more smiselno raztezati na mišljenje, verovanje in prepričanje glede kateregakoli vprašanja, torej tudi glede narodnosti. In izpovedanje vere najde svoj analogon v izpovedanju narodnosti. So pa tudi v moderni državi garantirane verske pravice, ki grejo preko sfere posameznega individua in ki se tičejo udeleževanja grupe ljudi, torej kolektivne pravice; sem spada javno, skupno veroizpovedanje, torej kult, ki je neki način združevanja in zborovanja, učenje vere (veronauka) v šolah, nje propovedovanje v govoru in tisku. Slično prehaja tudi ideja narodnosti kot neke duhovne vrednote preko praga posameznika v kolektivno udeleževanje.

Znano je, da so se te in slične pravice uveljavile šele s padcem absolutizma. Absolutizem ni, da bi moral biti protiven tem pravicam (sploh je absolutizem lahko zelo liberalen režim), ampak garancij za spoštovanje teh pravic ni, ali vsaj ne zadostnih v absolutnem režimu. V bivši Avstriji n. pr. sta bila razvoj narodnostnih pravic in ginevanje absolutizma v recipročni vzročni zvezi. Ko se skupine ljudi, karakterizirane po skupni narodnosti, številčno in po intenzivnosti narodne zavesti bolj in bolj ojačajo, tedaj individualna pravica narodnosti ne zadošča več, težnja gre vedno bolj h kolektivnemu udeleževanju narodnosti. Zlasti kar se tiče jezika, se zahteva upoštevanje v nižjih, srednjih in visokih šolah, pa tudi v javnem življenju sploh, v uradih; zahteva se nadalje postavljanje nacionalnih uradnikov itd. Res so v tem oziru dosegle posamezne narodnosti v bivši Avstriji — sicer ne vse enako — precej veliko pravic. Nočemo tega v podrobnosti pokazati, nego le omeniti, da je ta razvoj razumljiv, ker Avstrija ni bila narodno enotna, temveč zelo mešana država, v kateri ni imela nobena narodnost absolutne večine; Nemci so imeli z okroglo 35% prebivalstva le relativno večino. Vsi Slovani skupaj so imeli sicer absolutno večino (približno 60%), ampak so se delili v Čehe, Poljake, Rusine, Slovence in Srbo-Hrvate. Ker ni bila Avstrija narodno pretežno enotna, zato se v njeni celoti ni pojavil manjšinski problem v tej obliki, kakor se pojavlja sedaj v narodno

enotnih državah; pač pa se je pojavil v njenem okviru ta problem lokalno, namreč v posameznih provincah, okrajih, občinah in drugih korporacijah. In zato ni brez interesa, če se vsaj na kratko ozremo na načine, kako se je poskušal rešiti ta problem v Avstriji. Ne zanima nas sedaj rešitev v narodno enotnih, temveč samo v narodno mešanih krajih, to je tam, kjer biva na enem in istem omejenem teritoriju ena narodnost v večini in druga narodnost (ali druge narodnosti) v manjšini. Za take kraje se je uvedel namesto teritorialnega principa (t. j. da so vsi prebivalci pod istim režimom, reprezentiranim po istih organih) personalni princip, to se pravi, da se pripadniki vsake zaščitene narodnosti ločijo z vpisavanjem v posebne registre, da volijo, tako ločeni, svoje organe in imajo na ta način za določene odnose svoj poseben režim. To je tako zvana nacionalna avtonomija v narodnostno mešanih krajih. Početki tega principa se pokažejo v organizaciji šolskih oblastev na Češkem in v Tirolu zlasti proti koncu 19. stoletja in v sestavi agrarnih in zdravniških organizacij. Dokaj intenzivnejše je bilo to načelo izvedeno v volilnih redih za Moravsko (1905) in Bukovino (1910). Volilci se vpisujejo po svojih lastnih izjavah v nacionalno ločene volilne imenike in volijo kot ločene volilne skupine. Pa tudi na ta način izvoljeni poslanci se ločijo v deželni parlamentu v posamezne nacionalne kurije. Na Moravskem so se tudi šolska oblastva v nacionalno mešanih krajih po navedenem principu nacionalno ločeno konstituirala, in celo uradni jezik avtonomnih oblastev (občin) se je v neki meri po tem principu ravnal (n. pr. ako je bila petina občine drugorodna, so se morale izdajati rešitve tudi v tem drugem jeziku). Omenjene institucije niso samo historično in ideelno interesantne, temveč za nas tudi zato, ker je neke vrste nacionalna kulturna avtonomija postala v zadnjem času za koroške Slovence aktualen problem. Splošno mnenje je, da je Avstrija propadla radi narodnostnega problema, in to je v veliki meri resnica; reforme, ki mnogokrat niso bile slabe, so pač prišle prepozno, namreč navadno takrat, ko je hitri razvoj narodnosti zahteval že več, nego se je dalo.

Drugi primer za narodnostno mešano, neenotno državo je Švica, ki pa kljub svoji nacionalni neenotnosti ni razpadla in še vedno čvrsto stoji. To se da v glavnem morda razlagati s tem, da je tam 1. radi stare historične tradicije čut za državo močnejši nego čut za narodnost, 2. da so tam (če pustimo pri

strani Retoromane) tri narodnosti (Nemci, Francozi, Italijani) z enako visoko kulturo, in da je Švica obkrožena baš po tistih nacionalno enotnih močnih državah, ki so vsaka z enim delom Švice nacionalno homogene: Nemčija, Francija, Italija. Zato pa je popolna pravna enakost vseh treh narodnosti v Švici samo po sebi umevna, kar se vidi že v čl. 116. ustave; glavni trije jeziki Švice, nemški, francoski in italijanski, so državni jeziki zveze.

Svetovna vojna pomeni neko kulminacijo narodnostnega gibanja, ker je šlo tudi za to, da se dovede princip narodnosti do konca, da dobi vsak narod v etničnem smislu svojo lastno najvišjo pravno organizacijo, namreč svojo državo. Vendar se to ni posrečilo popolnoma; zato ne, ker se niso določile državne meje vedno in edino po etnografskih vidikih; upoštevali so se tudi drugi oziri, ekonomski, strateški itd., pa tudi zgolj politični. Etnografski vidiki celo niso mogli biti vpoštevani takrat, kadar so se nahajali v sicer narodnostno pretežno enotnem ozemlju tujerodni »otoki« (enklave) ali pa kadar je bil kak teritorij obljuden z narodnostno mešanim prebivalstvom. Zato se nahajajo tudi v sedanjih, na narodnostnem principu zgrajenih državah narodnostne manjšine. Pri takih razmerah pa se je moralo pojaviti narodnostno vprašanje v novi, v mnogem oziru poostreni obliki, ker stojijo sedaj veliki, ali številčno ali vsaj politično močni večini nasproti razmeroma majhne narodnostne manjšine in ker tvorijo te manjšine v kaki drugi, navadno celo v sosedni državi narodnostno večino. Problem nacionalno popolnoma enotnih držav se tudi s povojnimi (mirovnimi in drugimi) pogodbami ni rešil; je mnogo takih držav, ki imajo v svojem okviru tudi tuje narodnosti, kar navadno pomeni, da imajo druge države en del svojih soplemenjakov zunaj svojih meja. Razumljivo je, da je politična moč takih odcepljenih manjšin veliko manjša nego moč kompaktnih narodov ali vsaj številčno močnih delov kakega naroda, kakor je bilo v Avstriji in je danes v Švici. Sedaj štejejo približno 35, nekateri celo 40 milijonov pripadnikov takih manjšin v Evropi.

Na mirovni konferenci v Parizu so uvideli, da lahko postane tako stanje nevarno za mir, in zato so, ne zaupajoč zgolj državnemu zakonodavstvu, vnesli v pogodbe določbe o zaščiti manjšin, toda samo za nekatere države, zlasti za tiste, ki so nastale iz razpada Avstrije, in še neke na novo nastale države, ne pa z a v s e. V tem, da je zaščita manjšine internacionalno določena

samo za nekatere države, ne pa za vse, je glavna hiba te zaščite. Nadalje je treba pomniti, da niso manjšine, tudi tam, kjer so zaščitene, p o v s e m izenačene z večinskim, vladajočim narodom, po katerem je karakterizirana dotična država, temveč da jim mora dovoliti ta država samo n e k e pravice, neki minimum, ki pa obsega manj nego pravice večine, n. pr. kar se tiče službenega jezika, učnega jezika v šolah (zaščiten je samo pravica do ljudskih, ne pa srednjih in visokih šol) itd. Na mirovni konferenci so seveda proti obremenjevanju samo nekaterih držav z manjšinsko zaščito obremenjene države protestirale, češ, da se s tem neenakim postopanjem posega v njihovo suverenost; toda nazadnje se je vendar, po nekih pomirjevalnih izjavah in da se vojno stanje končno likvidira z novo ureditvijo, sprejelo vse. Pogodb, ki imajo določbe o zaščiti manjšin in ki so bile sklenjene, odnosno ratificirane v letih 1919, 1920, 1921, je sedaj deset: s Poljsko, s Češkoslovaško, s kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, z Rumunijo, z Grčijo, z Armenijo, z Avstrijo, z Bolgarijo, z Madjarsko in s Turčijo. Druga pogodbeni stranka pri vseh teh pogodbah so glavne »aliirane in asociirane« države. to so velesile. Slične pogodbene obveze so sprejele na podlagi resolucije Lige narodov iz l. 1920. tudi Albanija, baltske države (Finska, Estonija, Latvija in Litvanija). Radi popolnosti naj še omenimo avstrijsko-češkoslovaške pogodbe sklenjene l. 1920 v Brnu in v Karlovih varih, konvencijo iz l. 1920. med Poljsko in Gdanskem (Danzig) glede zaščite manjšin v tem mestu in zelo obširno in interesantno nemško-poljsko pogodbo glede zgornje Šlezije iz l. 1922.

Prva grupa omenjenih pogodb, h katerim spada tudi pogodba, ki veže našo državo, vsebuje v glavnem tele določbe:

1. Popolna zaščita življenja in svobode se zasigura vsem prebivalcem brez razlike rojstva, državljanstva, jezika, rase ali vere.
2. Vsi prebivalci smejo svobodno izvrševati, privatno ali javno, vsako vero, religijo ali verovanje, če ni to neskladno z javnim redom ali z javno moralo. Vse te individualne pravice niso omejene na državljane, uživajo jih v s i, torej tudi pripadniki manjšin ne glede na njih državljanstvo.
3. Vsi državljani dotične države brez razlike rase, jezika in vere so enaki po zakonu in uživajo iste civilne in politične pravice. S tem je pripoznana pripadnikom manjšin vsa, tudi politična enakopravnost. S tem pa je dopuščeno ne samo individualno, temveč tudi

kolektivno narodnostno udejstvovanje. Še bolj je to izraženo v naslednjih točkah: 4. v določbi, da imajo vsi državljani pravico, svobodno se posluževati katerega koli jezika v privatnih odnosih, v trgovstvu, v verskih stvareh, v tisku, v publikacijah katerekoli vrste, v javnih zborovanjih in da smejo manjšinski državljani rabiti ustno in pismeno svoj jezik pri sodiščih. 5. Narodnostne in verske manjšine imajo pravico ustanavljati in voditi na svoje stroške dobrodelne, verske in socialne institucije, šole in vzgojevališča ter posluževati se v njih svojega jezika in izvrševati svoje veroizpovedanje. 6. V mestih in krajih, kjer se nahaja znaten del državljanov, pripadnikov kake verske ali narodnostne manjšine, se bo delil njihovim otrokom v ljudskih šolah pouk v njihovem jeziku; seveda sme biti tudi službeni jezik obližaten predmet. Takim manjšinam se mora prepuščati primeren delež javnih budžetov (n. pr. državnega in občinskega) za vzgojevalne, verske ali dobrodelne namene.

Vse te pogodbe vsebujejo še določbe za likvidacijo vprašanja državljanstva; v nekaterih pa se nahajajo še posebne določbe, n. pr. v poljski glede židov, v jugoslovanski glede muslimanov.

Prej navedene določbe (razen one o javnih šolah) se morajo smatrati po izrečnem pogodbenem predpisu kot temeljni zakoni; nima veljave noben zakon, nobena uredba in nobeno službeno dejanje, ki bi njim nasprotovalo. Dalje so vse omenjene določbe glede zaščite manjšin postavljene pod garancijo Društva narodov; ne morejo se spremeniti brez pristanka sveta tega društva. Vsak član tega sveta ima pravico, da obrne njegovo pozornost na kršitev ali nevarnost kršitve teh določb, na kar sme svet po svoji uvidevnosti ukreniti, kar se mu zdi primerno. Ako bi nastal z ozirom na te določbe v pravnem ali dejanskem pogledu kak spor med dotično državo in kako državo, ki je članica sveta Društva narodov, se bo na zahtevo le-te spor predložil stalnemu sodišču za internacionalno pravosodstvo v končno odločitev.

S tem so v glavnem izčrpane določbe tako zvanih »manjšinskih pogodb«. Preostane nam še, da se na kratko ozremo na glavne momente postopka pri svetu Društva narodov. Pravno veljavno iniciativo imajo samo člani tega sveta; opozoritev Društva narodov pa lahko pride od koderkoli, torej tudi

od kake manjšine same. Take peticije se najprej pretresajo po predsedniku in dveh članih sveta in se pošljejo prizadeti državi, ki lahko napravi svoje pripombe. Navedeni »odbor trojice« odloči, ali se naj podvzame iniciativa v svetu, pustivši seveda nedotaknjeno pravico vsakega člana sveta, da sam podvzame iniciativo. Sodni dvor za internacionalno pravosodstvo je dosedaj zelo redko imel priliko, izraziti se o izvršitvi manjšinskih pogodb v konkretnem slučaju. Pač pa sta se z manjšinskim vprašanjem opetovano bavila svet in skupščina Društva narodov. V tem pogledu so zelo zanimive resolucije, ki jih je sprejela tretja skupščina l. 1922.: priznala je manjšinam pravico do zaštite, obenem pa naglasila njih dolžnost lojalnosti nasproti državi, kateri pripadajo. V eni teh resolucij pa je skupščina tudi izrazila upanje, da se bodo države, ki napram Ligi narodov niso po nobeni pravni obligaciji glede manjšin vezane, držale v ravnanju s svojimi plemenskimi, verskimi ali jezikovnimi manjšinami vsaj na isti višini pravičnosti in tolerance, kakor jo zahtevajo pogodbe in stalna praksa sveta.

V skupščinah Društva narodov so se ponovno pojavile tendence, da se ustvari posebna stalna komisija za manjšine; zlasti v skupščini l. 1928. se je o tem vprašanju vršila interesantna debata. Pomisleki zoper tako institucijo so se javili posebno s poljske in češke strani, češ, da je taka ojačena kontrola zaštite manjšin opravičena samo, ako se ta zaštita razširi na vse države; nasprotno bi bilo principu enakosti in univerzalnosti, ki sta podlaga Društvu narodov, ako se nalaga nova kontrola, torej novo breme, samo nekaterim državam, namreč samo tistim, ki so že sedaj vezane po pogodbah, ne pa vsem. Zahteva po univerzalnosti zaštite, ki jo je l. 1922. tudi skupščina Društva narodov izrazila kot željo, se pa dosedaj — žal — ni uresničila in niti ne upoštevala, pri čemer je baš naš narod prizadet.

Navedena »želja« Društva narodov je bila že prej (l. 1921.) izražena v sklepu zborovanja, ki ga je imela federacija privatnih društev za pospeševanje ciljev Društva narodov. Taka društva obstojijo tudi pri nas, po eno v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, poleg tega še nemško društvo. Ta društva so združena v državno asociacijo; vse državne asociacije skupaj pa tvorijo internacionalno unijo. Na mnogobrojnih zborovanjih te unije se je govorilo tudi o manjšinah in tudi o takih, ki pogodbeno niso

zaščitene; ta svobodna asociacija, ki ni vezana po pogodbah kakor organi Društva narodov, si je ustvarila v posebni komisiji za manjšine organ, ki intenzivno deluje na manjšinskih vprašanjih (izdaja tudi periodičen Bulletin o narodnostnih manjšinah). Naj omenimo le zadnje zborovanje te unije v juliju 1928 v Haagu, kjer se je ob abstinenci italijanskih glasov sprejela resolucija, vsebujoča sledeče »želje«:

1. Pravne obveze sedanjih manjšinskih pogodb naj se uvrščajo kot princip v pakt o Društvu narodov.

2. Vse države naj ravnaajo od sedaj naprej po resoluciji skupščine Društva narodov iz l. 1922. glede zaželene univerzalnosti manjšinske zaščite.

3. Svet Društva narodov naj v svrhu uspešne ureditve tega vprašanja proučava problem manjšin v njegovi splošnosti.

4. Naj čim prej ustvari za celoto problema stalno komisijo za manjšine.

Na haaški konferenci je prišlo tudi na razgovor vprašanje nemške in jugoslovanske manjšine v Italiji. V tem pogledu je bila sprejeta, ob abstinenci italijanskih glasov, že prej, zlasti pri sestanku v Sofiji l. 1927. pripravljena resolucija, v kateri izraža skupščina svojo trdno nado, da bodo italijanske asociacije za Društvo narodov, večinske in manjšinske (obstoji v Italiji tudi tako nemško in slovensko-hrvatsko društvo) v skupni volji, da uredi vprašanja, ki jih skrbje, znale priti v skupnem naporu do take ureditve, ki jo bo internacionalna unija z veseljem pozdravila. Ta skromna resolucija je bila vse, kar se je dalo doseči, in celo ta je, kakor se vidi, ostala do sedaj brez uspeha.

Na sestanku manjšinske komisije prej navedene unije v Pragi v začetku oktobra 1928 se je ventiliralo vprašanje izdelave posebnega statuta za vse manjšine, torej ne samo za sedaj pravno zaščitene; za studij tega vprašanja v zvezi z nekimi sorodnimi problemi se je izvolil odbor, ki se naj sestane začetkom l. 1929.

S tem je podan neki pregled o sedanjem stanju manjšinskega vprašanja. Ta pregled je nepopolen že radi tega, ker se nismo mogli ozirati na razne projekte posameznikov, pacifističnih in nacionalističnih društev in tudi ne na skupno delovanje evropskih manjšin samih, ki imajo vsako leto svoj kongres pod predsedstvom Slovenca dr. J. Wilfana iz Trsta.

Namen te razprave je bil samo razjasniti pravno stran manjšinskega vprašanja. V internacionalno-pravnem oziru so, kakor že rečeno, manjšine samo v nekaterih državah zaščitene. To je seveda v tako važnem vprašanju velika materialna neenakost, in ni samo zahteva pravičnosti, temveč tudi interes ohranitve miru, da se manjšine vsaj v Evropi, ki je na svojo civilizacijo tako ponosna, povsod zaščitijo.

Po sedanjem stanju je glede vprašanja zaščite vse h, torej tudi takih manjšin, ki niso zaščitene, skupno določbo najti le v členu 11. pakta o Društvu narodov, po katerem ima to društvo dolžnost storiti vse, da se ohrani mir; zato je tudi v istem členu dana vsakemu članu Društva narodov pravica, da opozori kompetentne društvene organe na vse, kar bi ogrožalo mir med državami in dobre odnose med njimi, od katerih je mir odvisen. L. 1928. se je res albanska vlada na podlagi navedenega čl. 11. pritožila pri svetu Društva narodov radi ravnanja z albansko manjšino v Grčiji. Svet Društva narodov je odklonil albansko stališče iz razloga, da je treba postopati po normalni proceduri za manjšinske stvari (obe državi sta namreč pogodbeno vezani zaščititi svoje manjšine). Svet društva narodov pa je tudi izrazil v svoji odločitvi mnenje, da se more postopati po čl. 11. samo v težkih slučajih, kadar se je zgodilo nekaj, kar bi dejanski ogrožalo vzdrževanje miru med državami. Iz tega torej izhaja, da je dolžnost Društva narodov intervenirati tudi v slučaju, ako bi radi kakega manjšinskega vprašanja nastala nevarnost vojne, najsi gre za države, ki so po manjšinskih pogodbah vezane, ali za druge države, in da je pravica vsakega člana Društva narodov, opozoriti njegove kompetentne organe (svet in skupščino) na tak slučaj.

Če se hoče izključiti možnost, da nastane nevarnost vojne radi manjšinskega vprašanja, se morajo manjšinam internacionalno zasigurati neke minimalne pravice in to v vseh državah. S tem ni rečeno, da morajo imeti v vsakem oziru isto stališče. Število njih pripadnikov in njih kultura so gotovo činjence, ki jih je treba upoštevati pri odmeri pravic; da ni ista rešitev prikladna za vse manjšine, je pripoznal tudi predsednik češko-slovaške republike Masaryk v svoji poslanici ob desetletnici te republike, misleč pri tem na visoko kulturno in številčno močno nemško manjšino. Toda neki minimum pravic bi se moral v interesu ohranitve miru zasigurati verskim in narodnim

manjšinam v vseh državah, kar je tudi skupščina Društva narodov l. 1922. izrazila kot svojo željo. Toda za to bi se morali vsaj v glavnem izenačiti pojmi o »državi« in o »narodu« in o njih medsebojnem razmerju. Kakor je izvajal pri zadnjem zasedanju skupščine Društva narodov avstrijski zvezni kancelar Msgr. Seipel, je Evropa v pogledu ideje »naroda« ali »nacije« deljena v dve različni koncepciji: »Na eni strani so narodi, za katere je država vse in ki razumejo pod narodnim čuvstvom velik entuziazem za državo, v kateri živijo — po ali proti svoji volji. Na drugi strani je močnejše čuvstvo za skupno civilizacijo, za skupni jezik in skupno pokolenje, ne da bi to čuvstvo bilo v škodo lojalnosti do države. Za prvoomenjene narode je zaščita manjšin samo prehodna ustanova, zasnovana v humanitarnem duhu, da se ublaži asimilacija narodnih manjšin z narodom države, kateri pripadajo po svoji nastanitvi ali po kakem drugem historičnem dogodku. Za drugonavedene narode pa je to naravna, sveta, neprenosna pravica, katere se ne bi mogli odreči, niti če bi tako hoteli.«

V tem zadnjem stavku je opisano čuvstvo, ki obstoji kot dejstvo, jako čuvstvo, ki ga imajo vsi narodi, večinski in manjšinski. Če pa je to tako, potem je v interesu ohranitve svetovnega miru, da se to čuvstvo spoštuje, in da se to spoštovanje vsaj v obliki nekega minimuma manjšinskih pravic internacionalno garantira v vseh, ne pa, kakor dosedaj, samo v nekatereh državah.

Je še ena možnost, ki bi mogla ojačiti evropskim manjšinam garancijo njihovih pravic, ki bi v gotovem smislu tudi pravno solidarizirala večinski narod v narodnostni državi z njegovo plemensko manjšino v tuji državi, — možnost, po kateri bi našli večinski in manjšinski narodi višji skupen dom in bi se s tem dala odvzeti manjšinskemu problemu ostrina; tudi ta čudovita rešitev, ki jo d a n e s vidimo samo kot daljni ideal, je možna in je: ustvaritev zedinjenih držav Evrope.

Seveda je vsaka pravna zaščita nezadostna brez dobre volje, ki pa mora, zlasti po velikih političnih pretresljajih bližnje preteklosti, biti vzgojena in negovana na podlagi etičnega načela ljubezni do bližnjega in spoštovanja njegovih čuvstev.

OBZOR.

KATOLIŠKA CERKEV IN BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL.

Na zadnjem občnem zboru Bureau International du Travail v Ženevi je podal Albert Thomas poročilo, v katerem je med drugim obravnaval odnos raznih cerkva do delavskega vprašanja. V prvi vrsti se je oziral na delo katoliške cerkve. Opozoril je na najnovejše dokaze, ki pričajo o socialnem mišljenju katoliške hierarhije. Ti podatki imajo vrednost že sami po sebi, a pomen imajo tudi radi okolnosti, v kateri jih je rabil uvaževani avtor. Referat je prinesla Revue Internationale du Travail 1928. Naj dobesedno navedemo, kar stoji v Thomasovem poročilu na str. 58 in nasl.

»Z zanimanjem in toplo simpatijo je treba, da zasledujemo moderno religiozno gibanje, ki je tako prežeto s socialnim mišljenjem, katerega pomen pa mi često podcenjujemo. Mednarodna organizacija dela more od njega — sicer po ločenih potih — mnogo pridobiti.

Katoliški socialni nauk podpira delo B. I. T.

Nauk papežev in škofov.¹

Veliko gibanje, ki ga je v cerkvi započela enciklika »Rerum novarum« se uspešno nadaljuje. Bilo bi nad vse zanimivo v podrobnosti slediti temu razvoju. Žal se moramo omejiti le na nekaj najbolj značilnih dejstev.

Takoj ob začetku svojega pontifikata (decembra 1922) je papež Pij XI. znova poudaril katoliški nauk v moralnih, pravnih in socialnih vprašanjih. Izrečno govori o lastninski pravici, o dolžnostih in pravicah zemljskih in industrijskih delavcev, o odnosu med delavcem in delodajalcem. Pij XI. energično nastopa proti tistim, ki sicer priznavajo omenjeni nauk v vsem obsegu, a v življenju ravnaajo tako, kakor da so nauk in navodila, ki so bila že tolikrat proglašena, izgubila svojo prvotno veljavo ali bila enostavno odpravljena. Nauk in smernice, sklepa papež, je treba v celem obsegu prevesti v življenje in prežeti z njimi zlasti vzgojo mladine.

Katoliška hierarhija je ostala zvesta duhu enciklike »Rerum novarum«. Še več! Njeni naporu gredo za tem, da okrožnico popularizira v širokih ljudskih plasteh. Na provincialnih kongresih, v pastirskih listih, pri ljudskih manifestacijah, v katekizmu, povsod najde širokega umevanja in temeljite razlage nauk Leona XIII. o ustroju prave katoliške organizacije, o primerni delavski plači, o upravičenosti stavke, o poravnavi sporov potom svetov, o delavčevi dolžnosti, da pomaga tudi tovarišu in se včlani pri organizaciji, ki krščansko skrbi za interese delavstva.

V družabnih spremembah zadnjih let, v gospodarskih konfliktih vojne dobe in dobe po vojski, v docela nepredvidenih življenskih

¹ Podnaslove je pristavil poročevalec.

nujnostih je katoliška hierarhija vedno umela pravilno uporabiti socialni nauk cerkve. Z obnovljeno silo so škofje zlasti obsojali nauk liberalizma in njegove usodne posledice. Poslušujoč se krepkih Leonovih besed je belgijski episkopat v skupni spomenici v avgustu 1925 obtožil liberalizem težke odgovornosti radi bednega stanja delavskega razreda v zadnjem stoletju; po njegovi krivdi so bili delavski interesi tako krivično pozabljeni, tako slabo zaščiteni in v parlamentih tako revno zastopani... Socializem je krepko reagiral proti takšnemu socialnemu razsulu družbe, ki ga je započenal liberalizem. Vendar si v tem boju nikakor ne more lastiti izključnih zaslug. Na čisto določenem področju, kadar gre za zgolj začasno politično akcijo, škofje ne obsojajo kompromisa, oz. politične zveze, — tako izjavljajo, — med socialisti in krščanskimi demokrati, le da se v vsem obsegu spoštuje nedotakljivi nauk in program.

Obsodba liberalizma.

Istea leta o božiču je sedem avstrijskih škofov obsodilo gospodarski liberalizem, »ki se je spremenil v kapitalizem v najslabšem pomenu besede in v tiranijo posedujočih, kar je prvi vzrok nereda in sodobnega gospodarskega propada«. Škofje ugotavljajo, ne da bi zametali veliko industrijo, da nosi sedanji kreditni sistem, delovno razmerje, kolektivna pogodba, žig plutokracije, ki se zbog monopola more vedno polastiti oblasti in, vsaki pravici v posmeh, brez kontrole dvigati cene. Povsod vlada denarna velesila, »ki zato, da se bolj utrdi, spravlja v pogubo cele narode. Banka gospoduje nad državo; kjer ona vlada, tam ni mogoča učinkovita in trajna delavska zakonodaja«.

Treba se je torej vrniti k pravemu krščanstvu. Odločno, na podlagi zgodovine, zavračajo avstrijski škofje »zmotno in zlobno« obdolžitev, da se katoliška cerkev »zadovoljuje, da pridiga delavcem pokorščino in potrpežljivost spričo kapitalistične objestnosti in da ona drži z industrijskimi magnati«. Seveda »s socialističnim hudičem ne bomo izgnali kapitalističnega belcebuba«. Na krščanskih načelih je treba znova sezidati državo. Leon XIII. je postavil principe. Na tej podlagi je treba nadaljevati in dovršiti zgradbo.

Vprašanje socialnih dolžnosti.

Glede socialnih dolžnosti, pa naj se tičejo delavskega zavarovanja ali pravične ureditve delavskih plač, razvijajo škofovske spomenice v Združenih državah, v Belgiji, v Avstriji, v severni Franciji in v Lyonu povsod eden in isti nauk. Avstrijski škofje izjavljajo, ko so ugotovili »socialno poslanstvo« zasebne lastnine in splošno dolžnost dela, »da imajo posedujoči sloji dolžnost, uporabljati bogastvo v korist družbe, in da z gradnjo novih podjetij preskrbe zaslužka tistim, ki bi radi delali. Kajti vsi ljudje, ki morejo delati, imajo dolžnost in tudi pravico do dela«. — Potreba je, da se delavčeva eksistenca zavaruje. Odtod zahteva po plači, ki enakovredno odgo-

varja izvršenemu delu, ki omogoča dostojno življenje in mu daje možnost, da si ustvari družino ter se preskrbi tudi za čas bolezni in starosti. Lombardski škofje poudarjajo (1920), da je v težkih dneh gospodarskih kriz v prvi vrsti dolžnost podjetnikov in posedujočih slojev, utrpeti nekaj svojih dohodkov, da ne pade vsa teža poslabšanja položaja na delavske sloje, ki si od svojih itak skrajnih potreb ne morejo ničesar več odreči. In škofje Združenih držav v svojem »Programu za socialno obnovo« zahtevajo zakonodajo, ki bo delavske plače tako uredila, »da bo moški mogel dostojno vzdrževati družino, a ženske plače naj bodo tolikšne, da bo ona sama mogla stanu primerno živeti«. Istotako je stvar socialne zakonodaje, da uredi bolniško zavarovanje kakor tudi zavarovanje za brezposelnost in starost. Program škofov pristavlja, da so to minimalne zahteve socialne pravičnosti, in pravi dobesedno: »O pravici delavcev, da se svobodno organizirajo in svoje zadeve obravnavajo s podjetnikom po svobodno voljenih zastopnikih, o tej pravici, upamo, se ne bo več razpravljalo.«

V septembru 1925, ob priliki bančne stavke, je več francoskih škofov zopet proglasilo, da le »pravična plača more zadostovati za vsakdanje potrebe«. V delavskem konfliktu v saarskem ozemlju 1927 je škof iz Trèves-a nastopil pri vodstvu železolivaren za mirno poravnavo in se je pri patronalnem sindikatu v Saarbrücknu toplo zavzel za upravičene zahteve delavstva.

Sindikavno vprašanje.

V sindikalnem vprašanju se cerkveni nauk razvija v istem pravcu, ki je bil poudarjen že leta 1891. Papeži in škofje seveda vztrajajo slejkoprej na zasebni lastninski pravici, na dolžnostih, ki jih imajo delavci do svojih gospodarjev, na pravu, ki ga imajo podjetniki do vestno izvršenega dela; oni opozarjajo na ulogo, ki jo ima kapital in voditelji velike industrije pri razvoju novodobne proizvodnje. Tudi se zavzemajo zato, naj bi sindikati v prvi vrsti ohranili strokovni značaj; vendar tudi odločno poudarjajo neodvisnost delavskih strokovnih organizacij. S simpatijami je avstrijski episkopat pozdravil solidarnost delavstva, »ki noče biti več izročeno na milost kapitalizmu«. Lyonskemu nadškofu se zdi, da gospodar, ki bi izbegaval kolektivno delavsko pogodbo, hoteč se pogajati le s posamezniki, ni več v skladu z naukom papežev (maj 1924), in v imenu papeža Benedikta XV. je kardinal-državni tajnik odobril ločene sindikate delodajalcev in delavcev, ki naj med seboj občejujejo in se sporazumevajo z mešano arbitražno komisijo (1921).

Avstrijski episkopat toplo priporoča »pametno sodelovanje delodajalcev in delavcev, ker je to v njihovem skupnem interesu. Delavci so popolnoma upravičeni zahtevati sodelovanje pri vodstvu podjetij (delavska zbornica, industrijski sveti), pod pogojem seveda, da niso prikrajšani drugi družabni sloji v tistih pravicah, ki jim gredo«. V želji, da bi podkrepil neobhodno potrebno družabno solidarnost, je kolinski nadškof izdal dve znameniti spomenici (decembra 1926 in

februarja 1927), ki govorita o sodelovanju delavcev in podjetnikov. Napisal jih je po temeljitih posvetovanjih z narodnimi gospodarji, z delavci in podjetniki.

Njegovi zaključki so jasni: Krščanstvo ne obsoja današnjega gospodarskega reda zato, ker je tehnično kapitalističen. Saj nudi napredek za gospodarsko življenje. Proti čemur nastopa cerkev, je mišljenje, ki je izključno ekonomično, preračunjeno le na dobiček, ki se nič ne ozira na usodo delavca. Mamonizem je ustvaril tak gospodarski in družabni položaj, ki pomenja resno nevarnost za podjetnike same, gotovo pa na najbolj resen način grozi milijonom in milijonom ljudi, da izgube najdražje in prvobitne življenske dobrine. Nešteti bolj in bolj prihajajo v odvisnost in gospodarsko negotovost, ki se od dne do dne stopnjuje. Vendar ni potreba, da bi bodisi stroji bodisi ponavljajoča se enakoličnost dela že ubila v delavcu duha, umorila njegovo dušo, da bi mu vzela vse veselje do njegove stroke. Poleg verskih motivov naj se mu pride na pomoč kar najizdatneje s strokovnimi organizacijami. Podjetje — in naj si bo tudi anonimna družba — mora med delodajalca in delavca nujno vpeljati osebni odnos. Po kardinalovem mišljenju so obratni sveti, ki jih predvideva zakon, v stanu, dvigniti čut skupne odgovornosti, obenem pa izročajo delavstvu soodgovorno vodstvo podjetij. Da podjetje uspeva, je treba, da se na obeh straneh izberejo primerne osebe. Na eni strani je treba treznega presojanja gospodarskih potreb, potem pa odkritega sodelovanja, kadar gre za intenzivnejše ali bolj kvalificirano delo. Od strani kapitala pa je treba, da prizna delu res prvo mesto v našem gospodarstvu. Delavskemu razredu je treba dati tiste pravice, ki odgovarjajo splošni kulturni stopnji dežele, in mu omogočiti umski, нравstveni in gospodarski napredek.

V tem duhu se bodo razvijale delavske zajednice v plodonosnem delu, ki mora, naravno, najti izraza tudi v zakonodaji in upravi. Leta 1925. so belgijski škofje nastopili za potrebno harmonijo med pravicami kapitala in dela. Splošna volilna pravica naj očuva domovini red in mir in naj varuje družbo pred ekstremnim režimom bodisi anarhije bodisi diktature. Istega leta proglašajo avstrijski škofje, da je po socialnem zakonu nemogoče, trajno odtegovati celemu družabnemu razredu njegove pravice, ne da bi sledile za celotno človeško družbo skrajno slabe posledice. »Tu je najtežja naloga naše dobe! Delavcu se mora dati možnost zaslužka; imeti mora svoje pravice in tisti socialni ugled, ki ga krščanska družba odmerja delu.«

»National Catholic War Council« v Združenih državah je izven vsake politike, zgolj na ekonomskem polju utira znatne socialne reforme. V aprilu 1919. leta je njegov upravni odbor, v katerem so tudi štirje škofje (med njimi new-yorški nadškof), objavil »Program za socialno obnovo«, ki ga je ameriški episkopat označil za odličnega. Načrt se predvsem peča z organizacijo tovarnen. Čeprav kolektivizem nima mnogo izgledov, da uspe, se vendar ne moremo zadovoljiti s sedanjim stanjem. Delodajalci morajo priznati delavske sindikate. Delo mora dobiti vse jačje zastopstvo v industrijskih in upravnih

korporacijah. Njemu pripada sokontrola nad obratom in produkcijo, imeti mora svojo besedo pri nastavljanju in odpušcanju delavcev, soodločuje naj pri določevanju zdravstvenih pogojev v delavnicah. Produkcije ne bo možno znatno dvigniti toliko časa, dokler bo delavec navaden plačanec. Treba je, da delavci postanejo solastniki vsaj proizvodnih sredstev in to kakorkoli že: ali po produkcijskih združenjih ali s kako drugo kombinacijo, ki jih privede do solastništva. — S solastništvom se bo polagoma odpravil najemniški sistem, ne da bi bilo treba osporjati pravico do zasebne lastnine.

Prav za prav je ameriški načrt za socialno obnovo ponovil le krščanska načela: bogastvo ni prvi namen podjetja in bogatin naj se smatra le bolj za oskrbnika premoženja. Prav kakor je v letu 1926. pisal kolinski nadškof, da »naj tovarnar nima pred očmi le skrbi za čim večji dohodek, ampak naj tudi misli na to, kako bo njegovo podjetje delavcem preskrbelo primerno življensko existenco, za kar mu bo delavec vračal vestno in pošteno delo«.

Zdelo se nam je važno, da navedemo in obnovimo katoliški socialni nauk, ki ga je tako srečno započela enciklika 1891. leta. Iz njega se lahko razvidi, koliko morejo katoličani prispevati k splošnemu varstvu in podvigu delavskega stanu, kakor imamo isto tudi mi v svojih statutih... Tako Albert Thomas.

FILOZOFIJA OKULTIZMA.

A. U.

Prof. Jos. Feldmann, ki je o njegovi sodbi o Raupertovem delu »Der Spiritismus im Lichte der Wahrheit« čas že poročal (XXI, 1926/27, 61/2), je povzel prav pred smrtjo svoje večletne studije o spiritizmu v knjigo: *Okkulte Philosophie*.¹ (Naslov je posnet po delu medicinsko - kabbalističnega pisatelja Kolinca Agrippa von Nettesheim »De occulta philosophia« 1510.)

Prof. F. je že dalje časa zbiral okultističen material in ga predelaval v seminarju. Preučil je tudi mnenja miselcev v teh rečeh (od Platona do najnovejših). Zato meni, da bi utegnili biti njegova, prva večja filozofija o okultizmu znanstvena vodnica po skrivnostnem polju okultizma.

Kakor navadno drugi, loči tudi F. fizikalčne in psihične okultne pojave. Fizikalčni so predvsem: premikanje miz, avtomatično pisanje, trkanje, svetlikanje, dviganje teles (levitacije), gibanje predmetov brez telesnega dotika (telekineza), anormalno izločanje in oblikovanje snovi (materializacija ali teleplastika). Psihični so: slutnje, vedežne sanje, anormalni spomini in napovedi; prenašanje misli (telepatija), gledanje skritih reči (kryptoskopija), drugi vid ali vidovitost (Hellsehen), javljanje duhov, roki in strahovi. Mnenja: Nekateri imajo vse

¹ *Okkulte Philosophie*. Von D. Dr. Josef Feldmann, Professor der Philosophie. Paderborn. Ferd. Schöningh. 1927. VIII, 223.

za prevaro. Drugi ločijo prevare in resnične pojave, a te zopet različno tolmačijo: eni s pomočjo duhov (spiritizem v ožjem pomenu), in sicer ali duš umrlih ali drugih, zlasti zlih duhov (demonistični spiritizem); drugi pa jih izkušajo doumeti iz duševnosti same, ali zgolj psihično (čisti animizem) ali psihično-fizično. Ker so pa okultni pojavi vsekako nenavadni, zato govori o njih posebna psihologija: meta-psihologija ali parapsihologija.

Prof. F. je zastopnik psihofizične teorije. Kakor že prej, se tudi v tem delu, a še bolj odločno, obrača proti Raupertu, ki brani spiritizem in demonizem. »To je prazna hipoteza,« pravi, »ki jo bom odklanjal, dokler je le kaka naravna možnost, kako razložiti te pojave« (33). Premikanje miz že vsak, ki je nekoliko spreten, lahko povzroča (to premikanje je le rezultanta posameznih treslajev rok, kakor je ritmično gibanje visečega mostu le rezultanta umerjenih korakov čete, ki stopa po njem, ravna pa gibanje voditelj po sugeriranih predstavah, kakor ravna hojo vojakov poveljnik s povelji).² Medij ve le toliko, kolikor vedo žive priče. Vesti o onem svetu, ki jih sporočajo mediji, so tako prazne in protislovne, da je dejal dovtipen Amerikanec: Če ste zadeli na drugi svet, ste zadeli tam, kjer imajo blaznice. Fotografije duhov so sleparske prevare. Materializacije so še vedno dvomne, ko je toliko dokazanih prevar. (Firman in Laszlo sta prevaro sama priznala.) A tudi če bi se dognalo, da so resnične, bi bilo treba iskati najprej psiho-biološke naravne razlage, ne se pa zatekati k duhovom, ko ni nobenega vzroka za to. Isto je s telekinezami in levitacijami. Analogijo imamo pri magnetu. Brez pomoči duhov magnet iz razdalje potegne nase kos železa. Zakaj ne bi ne še poznane naravne moči, pravi F., zmogle tudi tega?

Med najznačilnejše pojave spiritizma šteje F. telepatijo, vidovitost (drugi vid) in strahove. A tudi glede vseh teh pojavov zavrača spiritistično in demonistično razlago, četudi priznava, da naravno ni še mogoče vsega zadovoljivo razložiti. Za telepatijo kaže na analogije v fizičnem svetu (radio). (Prim. zopet tudi moj Uvod II, 207.) Kakor sta učila že Aristoteles in sv. Tomaž Akv., spremljajo vsako misel čutne predstave v možganih. Ako si mislimo, da se te predstave po valovanju širijo po prostoru, se lahko v dovzetnih možganih zopet izrazijo, kakor se izrazijo pri radiju besede in slike v sprejemnem aparatu. Vendar bi bilo pripomniti, da s tem ne bi bila pojasnjena še tista »intencionalnost«, da stopi duša v telepatično zvezo vprav z neko drugo določeno dušo. Ali more že misel sama podzavestno naravnati tok na določen kraj in določeno osebo.

Če je že to le bolj hipotetično, je pa še dosti manj zadovoljivo, kar pravi F. o vidovitosti. F. meni, da bi se dalo gledanje v razdaljo, kakor tudi v preteklost in bodočnost razložiti z Einsteinovo teorijo o relativnosti časa in prostora, tako namreč, da bi pri posebno raz-

² S podobnim samoodredbnim utripanjem tolmači F. tudi delovanje »čarovne šibice«, »bajanice« (Wünschelrute) (prim. tudi moj Uvod v filozofijo, II, 207³); prav tako tolmači »ugibanje misli« in »pisanje mizic« (29/30¹).

položenih osebah duševni »prezenčni čas« obsegal morda razdobje celega človeškega življenja in bi bilo v tem razdobju njim prisotno, kar je za druge preteklo ali bodoče. Toda takšno umevanje se upira vsem našim pojmom o bodočnosti. (Prim. Uvod II 208.) Dodati pa moramo, da tudi duhovi ne vidijo v bodočnost (vidna je Duhu, ki presega bitno vse čase in prostore), zato tudi spiritistična razlaga teh pojavov, ko bi bili resnični, ne bi mogla razložiti. Tolmačiti bi jih torej mogli le iz božje vednosti, a kdo bi verjel, da Bog kar tako brez pravega namena in pomena odkriva bodočnost?

Strahove tolmači F. z iluzijami in halucinacijami, nekoliko pa s telekinetičnimi vplivi nekaterih oseb. A kaj, če »straši« na kakem določenem kraju in leta in leta? F. priznava, da je tu animistična razlaga težja, misli pa, da bi bilo tudi takšno strašenje razlagati s telepatičnim vplivom kake osebe, ki je zdaj na tistem kraju prvič povzročila strahove. To je pač zelo skrivnostno! Menda je tudi sam to čutil, ker je takoj dostavil, da bi utegnili biti taki primeri le prevare in samoprevare, torej tudi iluzije in halucinacije.

F. kajpada ne izključuje načelne možnosti, da kdaj tu in tam duhovi posegajo s svojimi vplivi v čutni svet, misli le, da se to ne godi tako pogosto in tako neresno, kakor se zdi spiritistom. Na koncu navaja Fr. Walterja, ki pravi: »Krščanstvo zastopa nazor, da je umrlim le s posebnim božjim dopuščanjem in iz važnih razlogov dano posegati s svojimi vplivi v tostranski svet, neumna pa je misel, da bi se duhovi kakor lutke na klic medijev prikazovali na odru; takšno prikazovanje in razodevanje duhov se ne sklada z resnobo smrti in mislijo na drugi svet.« Strinjata se v tem z Walterjem A. Mager O. S. B. in Bichlmair S. J. (Seveda pa sama ta misel ne izključuje tako jasno tudi delovanja zlih duhov.)

Če naj povemo še svojo sodbo, pravimo, da nas sicer ta filozofija spiritizma ne more popolnoma zadovoljiti, preveč je še temnega in nerazloženega, vendar se nam zdi nje vodilno načelo pravo, da je iskati pri spiritističnih pojavih naravne razlage, kjer je le količkan upa, da bo mogoča. Razne analogije abnormalnih pojavov človeške duševnosti pa vprav kažejo na velike takšne možnosti. Poleg tega se je pa izkazalo že toliko neumnih prevar, da mora biti človek tudi pri drugih pojavih do dna duše skeptičen. L. 1922. je nekdo zaprosil Kluskega, naj bi se duh materializiral in pustil v parafinu odtisk lica. Nastavili so posodo s stopljenim parafinom in sobo zatemnili. Po seji se je pokazalo, da je bil v posodi odtisk zadnje oplati, in kar je še bolj važno, izkazalo se je, da se je bil medij Kluski med sejo v temi na analogni oplati občutno opekel. Kljub tej jasni prevari je »znanstvenik« dr. Geley proglasil tisti odtisk za pojav prave »teleplastije«. Ali ni torej dvom o takih »pojavih« zelo upravičen?

OCENE.

Erjavec Fran, **Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem**. 8°, 340 str. Ljubljana 1928. Izdala in založila Prosvetna zveza.

Zgodovina katoliškega gibanja — namreč v modernem zmislu, ko treba na nov način s katoliško idejo preoblikovati vse javno življenje, torej od l. 1848. Na Slovenskem — to je po slovenskih deželah bivše Avstrije, torej ne le po Kranjskem, temveč tudi po Štajerskem, Koroškem, Primorskem (a ne tudi v Prekmurju). Takšna zgodovina katoliškega gibanja je ta knjiga. Sam zase moram izpovedati, da sem je vesel kakor še malokateri, četudi bi si želel — tudi to odkrito povem — to in ono drugače. Ali ni bilo že nekam sramotno, da smo bili tako dolgo brez takšne knjige? Ali ni bil torej že skrajni čas, da nam jo je kdo napisal, četudi bi ne bila povsem dovršena, četudi bi nas povsem ne zadovoljila?

G. Erjavec je nameraval po naročilu Prosvetne zveze prav za prav napisati samo zgodovino le-te ob nje tridesetletnici. Ko je pa zbiral gradivo, se mu je zdelo težko trgati to zgodovino od zgodovine vsega prosvetnega dela na Slovenskem, to pa zopet od zgodovine vsega katoliškega gibanja. Tako je nastalo proti prvotnemu načrtu to delo in hvaležni bodimo, da je!

Snovno je nakopičena v tem delu sila podatkov iz dobe od 1848 do prevrata. E. je z neizmerno pridnostjo zbral, kar je bilo razmetano po raznih listih. Mnogo je tudi poizvedel od še živečih svedokov. Glede tega bo ta knjiga obenem dragocen repertorij. Le stvarnega kazala ni! Ima sicer zadaj analitično podano vsebino, a to je veliko premalo.

Človek bi rad kaj hitro našel in za to bi bilo stvarno kazalo izvrsten pomoček. N. pr.: kdaj se je ustanovilo K. T. D.? kdaj je umrl Klun? kdaj je bila Proftova afera? kdaj se je sklenila liberalno-nemška zveza? kaj je bilo z Masarykom in slovensko univerzo? kdaj se je ustanovil Agromerur in kako je bilo z njim? Kako priročno bi bilo, če bi imela Erjavčeva knjiga stvarno kazalo! Na vsako vprašanje bi bil preprost odgovor: glej Erjavec s. v. K. T. D. (Maribor) 25, (Ljubljana) 35, 38; Klun 12, 14, 29, 99, 105 (+); Proftova afera 164; liberalno-nemška zveza 62, 64, 176 sl.; slovenska univerza in Masaryk 187, 206; Agromerur 166, 186, 193, 200, 216. Zdi se mi, da bi bilo vredno še naknadno sestaviti in natisniti takšno kazalo, tako bogato je to delo.

Tudi oblikovno je snov na splošno dobro obdelana. Razdelitev je jasna, označuje celo dramatično razvoj katoliškega gibanja: početki kat. gibanja, oblikovanje, razmah, zmagi. Sicer je pa v vsakem poglavju snov razdeljena po shemi: avstrijska politika, slovenska politika, katoliško gibanje, katoliško prosvetno delo, končni pregled vsakega razdobja.

Vendar, kakor se zdi, E. ni imel več dosti časa, da bi bil snov vsestransko dovršeno izoblikoval. Nekoliko se je pa tudi snov sama temu upirala. Težko obravnavati najprej splošno politiko, potem slovensko, potem še pokrajinsko, ne da bi se to in ono ponavljalo, a takšno ponavljanje dela zmedo. Težko je tudi dostikrat določiti, kaj naj se obravnava pod politiko, kaj pod katoliškim gibanjem, kaj pod prosveto.

Glede sodb, ki jih je E. o raznih pojavih izraža, je treba reči, da se je prizadeval za največjo objektivnost. To se mu je vse do l. 1912. tudi posrečilo. V nesrečni dobi od 1912 do prevrata pa mislim, da ga je bližina simpatičnih mu oseb in dogodkov nekoliko pritegnila in premaknila z objektivnega stališča mirnega motrivca in zgodovinarja.

Kakor je dejstvo, da je na celi črti zmagala Krekova politika, se mora vendar zgodovinar vmisliti tudi v duševnost, misli in nagibe njegovih nasprotnikov, oz. nasprotnikov njegove politike, da bo pravilno delil in mešal svetlobo in senco. Šustersičeva osebnost, se zdi, je bila preveč zamotana, da bi bila že zdaj mogoča končna sodba. Erjavčeva psihološka razlaga (197) ni nemogoča, je celo verjetna. Kar se pa tiče Lampeta in drugih, nam je pa vpogled v njih dušo dosti bolj dostopen in zato sodba lažja. E. (266⁴) pravi, da je v tistem boju zavzemalo jako važno vlogo tudi vprašanje o »absolutni zvestobi« (nasproti državi in dinastiji). V tej obliki je opomba nepravilna. Šustersič je res v svojem trdem slogu v »Slovincu« rabil ta izraz, jasno pa je, da noben izobražen katoličan takega izraza dobredno ne more sprejeti. Res pa je silno težko vprašanje, kdaj je dovoljeno odpovedati to zvestobo. Tu se začenjajo konflikti, ki so konflikti vesti, in vprav ti konflikti so tedaj zadrževali mnoge, da se niso mogli odločiti. Za Lampeta pa vemo, da ga je od Kreka ločil še drug močan nagib. Lampe je za gotovo mislil, da bodo zmagale centralne sile. Če bi zmagale, tedaj bi pa mogla Slovence rešiti le lojalnost nasproti državi in dinastiji. Zato se mu je zdela politika, ki je to lojalnost zmanjševala, za slovenski narod skrajno nesrečna. Kakor je pa bil Lampe za slovensko ljudstvo vedno pripravljen za vsako žrtev, tako je z vso odločnostjo in breobzirnostjo nastopil zoper takšno politiko in je za svojo politiko tudi mirno umrl. Borba med mladimi in starimi se pa v zgodovini vedno ponavlja; napake starih so za mlade le bolj pretveza, pravi pogon njih odporu proti starim daje mlado življenje samo, ki kipi na površje in preko vseh ovir. Če bi bolj vpoštevali te momente, bi videli v usodi Šustersiča in Lampeta globoko tragiko in bi skušali njiju ravnanje bolj umeti in razložiti kakor pa obsojati. Toda, kakor sem že naglasil, za dobo pred 1912 ima tudi E. za nju veliko delo le priznanje.

Na koncu knjige je še posebej opisan razvoj Prosvetne zveze po prevratu. S tem se je hotel E. oddolžiti Zvezi, ker je šel v glavnem delu preko načrtanih mej.

To delo mora biti pač v knjižnici vsakega katoliškega inteligenta. Najmlajši »mladi« naj bi iz nje spoznavali, da je tudi stari rod pred njimi mnogo delal za verski in kulturni preporod našega naroda!

Podrobnosti kot nezgodovinar ne morem kontrolirati. Le nekaj stvari! Ali je res tako dognano, da sta bila Bleiweis in Costa svobodomiselná racionalista (9)? Kako je to, da Jeran in drugi tega ne bi bili vedeli? Da bi se bila liberalno-nemška zveza sklenila po Šukljatovi iniciativi (64), g. dvorni svetnik Šuklje v svojih »Spominih« odločno zanikuje. Ali je res izšla iz Šustersičeve okolice »ovadba zoper škofa« v Rim (276)? Moj vtis je, da je Šustersič, ko je bival v pregnanstvu nekaj časa tudi v Rimu, po svoje informiral cerkvene kroge o razmerah pri nas. Tisti Krekov klic na seji, ko je Šustersič sporočil svoje imenovanje za glavarja (246⁴), je več kot problematičen. Nihče se ne oglasi, ki bi ga bil slišal. A poglavitno je to: kako naj bi bil Krek par trenutkov po takem vzkliku zapel slavospev na Šustersiča, kakor ga je, kar smo vsi slišali? Tak dvomljiv klic torej ne more biti »nekak ključ do razumevanja poznejšega nasprotja med Šustersičem in Krekom«. Nekaj drugega je, da Krek v svoji duši bržčas ni bil zadovoljen in je to morda nasproti prijateljem

tudi odkrito povedal, a je kot uvideven politik spoznal, da je bolje še potrpeti. Začetek večjega nasprotja bi torej v tem dogodku lahko bil. Kanonik Lavrenčič mi je sporočil več netočnosti glede svoje osebe (na str. 267, 268, 272). Pravi, da ga ni naprosil za referenta na tisti važni seji 21. aprila 1916 Šusteršič, temveč ga je za to določil dobrih 14 dni poprej »strankin svet«, ki se ni ustanovil, kakor zmotno pravi E., še le na tisti seji. Prav tako se glede tiste kompromisne resolucije ni dogovoril poprej s Šusteršičem, temveč jo je sestavil še le med debato in potem zahteval od Šusteršiča, da jo je dal na razgovor in glasovanje. Tudi ni točno, da bi mu bila Lampe in Traven »vsilila« predsedstvo Zadrúžne centrale. Jasna je tiskovna hiba na str. 32 1899 nam. 1889, kakor tudi na str. 111 glede dr. Schweitzerja zamenjava Vzájemno-podpornega društva z Vzájemno zavarovalnico.

A. U.

Cronia Arturo, **Ottone Župančič**. Pubblicazioni dell' »Istituto per l'Europa Orientale«, I. serie, 13. Rim, 1928, Anonima romana editoriale.

Italijan A. Cronia, gimnazijski profesor v Zadru, je dal v tem delu neoporečno najboljše, kar je izšlo za Župančičevo petdesetletnico in obenem — ali ne na našo sramoto? — doslej edino celotno sliko o Župančiču pesniku, njegovi rasti in njegovem umetniškem značaju. Zunanji življenski razvoj pesnika je čisto pravilno omenil s par uvodnimi ugotovitvami in podatki in takoj stopil brez nepotrebnih prehodov in uvajanj pred Župančiča pesnika, ki ga v svoji viziji gleda, kako se prikaže na slovenskem literarnem obzorju kot »vitez z zeleno čelado« modernega slovanskega pesništva. Na kratko mu označi mesto v razvoju slovenskega slovstva ter postavi njegovo podobo, kakor se javlja po njegovi osrednji pesniški zbirki Mlada pota. Ugotovi pa, da ga po nji ni mogoče zajeti v vsi njegovi obsežnosti, in preide takoj na podrobno genetično analizo njegovega dela od Pisanic do Veronike Deseniške. Pravilno poudari, da se pomen Pisanic dosedaj preveč prezira, in po temeljiti analizi Župančičeve mladostne poezije na str. 31 ugotovi, da so Pisanice prav tako sinteza Župančičeve mladostne poezije in njeno zrcalo, kakor so Mlada pota sinteza in zrcalo vsega njegovega pesniškega dela dosedaj. Ob Čaši opojnosti, zbirki Čez plan in Samogovorih ilustrira in zasleduje njegovo notranjo in zunanjo rast in filozofsko ozadje njegovega svetovnega nazora. V povojni zbirki »V zarje Vidove« pa ga ugotavlja kot notranje dozorelega, duhovno izgrajenega shakespeareško umirjenega motritelja življenja. Proti navadnemu nazoru, da je ta zbirka plod vpliva vojne na Župančičevo poezijo, z uspehom dokazuje, da se ta zbirka brez ozira na vojno ureja logično v Župančičev pesniški razvoj in da je nekaj pesmi, ki jih je kritika proglasila za izrazite plodove vojne, nastalo par let pred l. 1914. in da je končna oblika knjige nastala že v svobodnih povojnih dneh. Po analizi Veronike Deseniške izjavlja, da je Župančičeva prava moč v liriki. V poglavju o Župančiču prevajavcu proglašja, da sta izmed vseh slovenskih prevodov iz Danteja oba Župančičeva speva najboljša tako po miselni zvestobi, po določenosti oblike kot po živahnosti jezika in verza. V končnem (10.) poglavju označa Župan-

čiča kot umetnika besede in verza. Za zaključek prav na kratko, a izčrpno navede in označi dosedanje literaturo o Župančiču.

Opazke pod črto v celi knjigi pa pričajo, da je obvladal res vse, kar se je doslej o Župančiču napisalo, tako da nam nudi ta knjiga pač tudi doslej najpopolnejšo bibliografijo literature o Župančiču. Svoja izvajanja ilustrira na gosto s točnimi doslovnimi prevodi. Večje nespornostmi smo opazili na str. 102, kjer je prevel očitno v naglici *Zvezno* tiskarno kot *Libreria della stella*. Ne ugaja nam pa, da rabi na str. 103 mesto slovenskega Celja Cilli, kar pač Italijanom ne bo bližje kakor zanje istotako lahko izgovorljivo »Celje«. Frst.

BELEŽKE.

Še ena o katoliški akciji na shodu v Magdeburgu. Na str. 141 sl. smo priobčili odlomek iz govora apost. nuncija v Berlinu, msgr. Pacellija, ki se nanaša na katoliško akcijo. Oktobrski zvezek mesečnika »Abendland« (Köln, Gilde-Verlag) je prinesel poročilo o magdeburškem shodu nemških katoličanov. Poročevalec, dr. Herbert Rüssel iz Kölna, piše o razgovorih o katoliški akciji sledeče:

»V središču tega katoliškega shoda je bila uvedba katoliške akcije v Nemčiji. Nuncij Pacelli je v zelo jasnih in programatičnih besedah dal nekako osnovni akord. To pa je bilo tudi vse, kar se je storilo od oficialne strani; nikakega siljenja, nikakega prenašanja, temveč brezpogojno zaupanje na lastno iniciativo laikov. Naprej je bilo jasno, da pri nas katoliška akcija ni mogla nastopiti v obliki posebne organizacije kakor v deželah z malo razvitimi organizacijami. Pri nas je moglo iti samo za to, da se enkrat pojasni, kaj je katoliška akcija in kaj sveti oče z njo namerava. Potem je trebalo premisliti, na katerih področjih naj katoliška akcija deluje. V ta namen so se ustvarile razne delovne skupine; dve, politična in socialna, bi naj bili pač vprašali: kako odstranimo ovire, ki pretijo katoliški akciji od politične in socialne strani? V Magdeburgu se niso lotili — upajmo, da še ne — naloge, preobličiti, rekel bi racionalizirati, naše organizacije za namene katoliške akcije. Jasno je, da imamo v Nemčiji preveč organizacij, da so preveč komplicirane in pred vsem predrage. Prof. Donders je naredil, recimo, dober dovtip in prebral seznam vseh nemških katoliških sestankov in prirediteljev, ki so se vršile to poletje. V neki delovni skupini je nekdo prosil, naj se neka organizacija priporoči. Takoj sta vstala dva z enako prošnjo. Naposled je nekdo napravil konec in dobro zavrnil: Da, gospoda, če hočemo zopet začeti in vse priporočljive organizacije po imenu priporočiti, bomo dobili seznam, daljši ko litanije vseh svetnikov... Vse se je smejalo in pritrjevalo. Spoznanje je torej tu. Do dejanja v Magdeburgu še ni prišlo, ni moglo priti in naj ne bi prišlo. Namen je bil: odpreti srca za misli katoliške akcije; odkrito se med seboj razgovoriti; odpraviti ovire; priti do jasnosti, kje in kako naj katoliška akcija deluje. Nadaljnjo besedo imajo škofje, poklicani voditelji; magdeburški zborovalci so mogli samo reči, da so pripravljeni.«

Ta izvajanja tudi za nas niso brez pomena.

Lk.

Code social. — V zadnjem času (str. 137) sem v poročilu o francoskem Socialnem katekizmu izrekel željo, da bi ga kdo prevedel na slovensko. Sedaj moram temu dodati, da je že preveden. Prevedel ga je dr. Andrej Pavlica in je izšel l. 1928, v Gorici (tiskarna Lukežič) z naslovom: »Socialni zakonik. Načrt katoliškega socialnega sestava.« Prijatelj z one strani me je na to opozoril in mi poslal en izvod. Prevod je, kakor je omenjeno v »predgovoru«, »prosto prirejen po italijanskem besedilu«. Dasi

je torej prevod prevoda, je vendar prav dober. Težke francoske konstrukcije so po večini umno in umevno razvezane in podane v domačem jeziku. Nekaj netočnosti je, ki bi jih bilo treba popraviti; časih ni zmisel popolnoma zadet, časih pa je izraz nejasen in neumljiv (seveda dela nekaj težav že izvirnik sam). Tudi je precej tiskovnih pogreškov. En važen odstavek je — bržkone radi posebnih razmer — kratkomalo izpuščen. Pod št. 39 je namreč govorjenje o nasilnem odporu in je rečeno, da ni dovoljen, ker bi se s tem zanašala revolucija v družbo. Potem pa izvirnik nadaljuje — kar je v slovenskem (morda že tudi v italijanskem) prevodu izpuščeno: »Samo neznosna tiranija ali pa kričeče kršenje bitnih in povsem očitivnih pravic državljanov in če so bili vsi drugi poskusi brez uspeha, opravičuje revolucijo.« Namesto tega odstavka ima slovenski prevod spodaj opombo: »Kedaj je dovoljena revolucija proti trinoštvu, ki ga ni mogoče več prenašati in ki hudo tepta bistvene in povsem očitivne pravice državljanov — glej sv. Tomaža Akv. 2 II, q. 62, a. 2, ad 3.« A. U.

IZ REVIJ.

Nova revija VII (1928): Brkaš, Obrana svečeničkog celibata (3—12. 141—150). K. Balić, Marija — Posrednica naša (13—22. 134—141). — M. Rudan, Vjersko progonoštvo u Meksiku (13—22). — Butmi-Tomić, Krvave osnove i protokoli sionskih mudraca (36—46). — P. Nikolajević, Jugosl. diplomacija i Sv. Stolica (50—58). — Papina poslanica o jedinstvu vjere u svijetlu razuma i objave (113—123). — Religija i moral u fašističkoj ideologiji (124—134). — Može li patriotizam biti svrhunaravna krepost? (150—161) — F. K. Kržanić, Nova riječ sv. Oca (225—236). Rasmišljanje ob enciklici »Providentissimus Redemptor«. — J. Stipančić, Povjesni saparatizam Herceg-Bosne i Dalmacije (237—252). — F. K. Nola, Pod Barjakom Malthusovim (252—267). — R. Rogošić, Rodno mjesto sv. Jeronima (267—283). R. misli, da je bil Stridon, rojstno mesto sv. Hieronima, v blizini Sv. Petra na Krasu. — Kratki osvrt povodom smrti seljačkog vode u Hrvatskoj Stj. Radića (291—293). Zelo prostodušna in resna beseda! — K. Kržanić, Učitelj katohičke socijalne politike (337—458). Socijalni nauk papeža Leona XIII. — P. Grabić, Poraz materijalističkog nazora o duši (358—371). — O. Knezović, Razvoj čudoredne svijesti kod mladića (372—382). — J. Stipančić, Kako je Dalmacija upućena na Herceg-Bosnu i obratno (382—396).

Nova Evropa. Iz knjige XVIII. (1928): R. Knežević, Posle zločina od 20. Juna (161—169). — H. Holzmann, Ideologija Stj. Radića kao seljačkog vode (177—181). — L., Na lestvama Jugoslovenstva (193—195). — B. Croce, Liberizam i liberalizam (196—199). »Ekonomska formula liberizma ima zajednički karakter i poreklo sa političkom formulom liberalizma.« — Č(určin), Vojina politika (203—211. Presoja politike dr. Vojislava Marinkovića.) — Han Hai, Res hungaricae (211—218). — Zvezek 8. te knjige (str. 225—260) je posvećen vprašanju socialne medicine s prispevki L. Popovića, A. Štamparja, D. Konjevića, V. Savića, I. Hercoga. — Marco, Državna kriza juna 1914 i juna 1928 (263—267). — D. Šijan, Dr. Karel Engliš (270—277). — M. Č(určin), Reševanje državne krize (293—297. Del predavanja v ljudski univerzi v Mariboru.) — Marco, Srpsko-turski rat 1912 god. ali: kako se kod naš piše istorija (298—309. Ostra kritika knjige St. Stanojevića »Srpsko-turski rat 1912 god.«). — C. A. Popović, Srpsko-bugarski rat 1913 god. i rad organizacije »Ujedinjenje ili Smrt« (309—323). — V. I. Gojković, Radikal i vojska (323—337). — D. Simiz, Rusija i borba Srbije za Vardarsku dolinu (337—348). — A. Milinković, Borba s »tajnim silama« i revizija pojmova kao problem našega čoveka (349—352. »U današnjoj našoj krizi, naš je problem za pravo lični problem našega čoveka. U novu formu društvenu, političku i kulturnu, treba uneti nov duh, duh čoveka radnika, civilizovanijega, moralnijega, kulturnijega...«) — Marco, Srbijanske stranke posle 1903 (359—364).

Samo do 10. marca je še čas, da naročite pri Leonovi družbi (Ljubljana, Jugoslov. tiskarna, Kolportажni oddelek) po znižani ceni 180, oz. 200 Din zbornik:

»SLOVENC V DESETLETJU 1918—1928.«

Uredil dr. Jos. Mal. Vel 8^o, VIII in 776 str.

»Djelo je prava i potpuna enciklopedija, koja nas informira o cjelokupnom životu Slovenaca u posljednjih 10 godina.«

Obzor (Zagreb) 1929, br. 2.

»Kolikor nam je znano, se je zbornik »Slovenci 1918—1928« tiskal v zelo omejeni nakladi. Nabavi si ga zato čim prej! Kajti pogrešati ga ne more noben javni, politični ali kulturni delavec, pa tudi na mizi obrtnika, delavca in kmeta (prim. n. pr. le tehtna izvajanja in praktične nasvete članka o narodnem gospodarstvu od J. Jovana) bo ta naš jubilejni zbornik lastniku dober svetovalec in zanesljiv kazipot.«

Slovenec 1929, št. 10.

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, bo izhajal v l. 1928./29. (XXIII. l.) od oktobra do julija vsak mesec v zvezkih po 3 pole.

Naročnina za XXIII. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 na skupen naslov. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportажnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, račun št. 10.433. Naročnina za inozemstvo znaša 70 Din.

Urednika sta: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče, in dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, Muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. Fr. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čec.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

Pošljite naročnino! — Širite »Čas«!

Dr. Janez Ev. Krek:

Izbrani spisi

I. zvezek:

Mlada leta

(1865—1892)

Knjiga obsega na 188 straneh natančen življenjepis Krekov od detinskih let do doktorata in izbrane spise od 14. do 26. leta: 18 njegovih pisem, 18 pesmi, 1 dramatičen prizor, 6 povesti itd. Knjigo krasí 7 slik. Cena: broširana knjiga 25 (po pošti 28) Din; vezana 35 (po pošti 38) Din. Dobi se v vsaki večji knjigarni. Stalno jo ima v zalogi v večjem številu Nova založba v Ljubljani, Kongresni trg 19.

II. zvezek:

Prvih pet let javnega dela

(1892—1897)

Knjiga je, oziroma bo izšla v dveh snopičih pri Mohorjevi družbi v Celju. 1. snopič (izšel 1927) obsega na 194 straneh Krekov življenjepis v tej dobi, 13 pesmi, 1 burko in 2 daljši povesti. Stane za ude Mohorjeve družbe broširan 28 Din in vezan 34 Din, po pošti 3 Din več. 2. snopič bo izšel v jeseni 1929 in bo obsegal na 205 straneh nad 60 Krekovih člankov in govorov, ki tvorijo deloma nekako socialno čitanko, deloma pa kažejo Krekovo zdravo mišljenje o mnogih še danes aktualnih vprašanjih. Cena 2. snopiču je ista kakor 1. snopiču. Kdor še nima 1. snopiča, stori najbolje, ako naroči pri Mohorjevi družbi oba snopiča skupaj vezana za 65 Din. (Cene veljajo samo za ude Mohorjeve družbe, sicer so nekoliko višje.)

III. zvezek:

Socializem (II. izdaja)

607 str. Cena: broširan izvod 80 Din, vezan 120 Din. Dobi se v vsaki večji knjigarni. Stalno ga ima v večjem številu v zalogi Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.